

جهی پیگوتنی د جور و مهبهستین سترانا فولکلوریا کوردیدا (کرمانجیا سهری وهك نمونه)

هلز رشید حسین^{1*} و کامران ابراهیم خلیل¹

¹ پشکا زمانی کوردی، فاکولتیا زانستین مروّقیه تی، زانکۆیا زاخۆ، هه ریمما کوردستانا-عیراقی. (haliz.hussen@staff.uoz.edu.krd)

وه رگرتن: 2022/08 په سه ندرکن: 2022/10 به لاقرن: 2022/12 <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2022.10.4.1097>

پوخته:

مرن چاره نفیسی هه مروّقیه کیه د هه مانده مده هیقینی هه بوون و مانا پیگوتنییه، ئانکو هه ژ دهستیکا ژیانن وه ره مرن هه بوویه و پیگوتنی ژیه هه ناسه یین زیندی بوونا خوه ژیه وه رگرتینه، هندی ژیان و مرن هه بیت پیگوتن ژیه دئ به رده وامبیت. پیگوتن ئالافی هاریکار بوویه د سفکرنا خه مین مروّقیه و ئیک ژ بابه و مهبهستین گنگ د سترانا فولکلوریا کوردیدا هاتییه هژمارتن و تیکه لی بابه و مهبهستین جورا و جور بوویه. فه کۆلین ل سه ره ئه قی گریمانی هاتییه ئافاکرن کو پیگوتن مهبهسته کا زاله ل سه ر سترانا فولکلوریا کوردی و ئه م نه شین ئه قی مهبهستی ب جور یان مهبهسته کا دیار کریفه سنووردار بکه یین. که واته د ئه قی فه کۆلینیدا مه هه ولدایه بزاین ئایا پیگوتنی جهه ک فه بر و دهستنی شانکی د سترانا فولکلوریا کرمانجیا سه ریدا هه یه یان نه؟ هه تا چ راده د پیگوتنن فولکلوریا پیگری ب سیسته می کیش و سه روایی هاتییه کرن؟ فه کۆلین ل ژیر نافونیشانی (جهی پیگوتنی د جور و مهبهستین سترانا فولکلوریا کوردیدا (کرمانجیا سه ری) وهك نمونه یه، که واته ئه قی فه کۆلینه هه ولدانه ژبو دیار کرنا جهی پیگوتنی د ناف جور و مهبهستین سترانا فولکلوریا کرمانجیا سه ریدا. ل دهستیکی باسی په یوه ندیا مرنی ل گه ل ئه ده بی و پیشینه یا پیگوتنی و جورین سترانا فولکلوریا کوردی ب تاییه ت کرمانجیا سه ری هاتییه کرن، پاشی باسی جهی پیگوتنی د جور و مهبهستین سترانا فولکلوریا کوردیدا هاتییه کرن. د ئه قی فه کۆلینیدا رپبازا وه سفی شروقه کار هاتییه په یوه وکرن.

په یقین سه ره کی: مرن، پیگوتن، جور، مهبهست، سترانا فولکلوری، سترانا دیوانکی، سترانا دیلانکی.

1- پیشه کی

ئه قی فه کۆلینه ل ژیر نافونیشانی (جهی پیگوتنی د جور و مهبهستین سترانا فولکلوریا کوردیدا (کرمانجیا سه ری) وهك نمونه، هاتییه به ره فه کرن.

گریمانا فه کۆلینی:

مژارا پیگوتنی بوویه ئه گه ری ئازراندنا فه کۆلینی، له ورا مه هه ولدایه بچینه د ناف نافه پوکا بابه تیدا، هه تا کو بزاین پیگوتن ل کیژ ده مان دهیته گوتن؟ لایه نی به رفه هئ پیگوتنی د کیژ جور سترانا فولکلوریدا یه؟ چ ته کنین بالکیش د نافدا هاتییه بکاره یینان؟

ئارمانجا فه کۆلینی:

ئارمانجا سه ره کی ژ فه کۆلینی ئه وه، کو ئه م جهی پیگوتنی د جور و مهبهستین جودا جودا یین سترانا فولکلوریا کوردیدا بده ینه دیار کرن و زیده باری دوویفچوون و فه کۆلین کرنی د ئه وی گه نجینه یا د پیگوتنن کوردیدا هه ی.

ئه گه ری هه لپژارتنی:

په یوه ندیه کا راسته وخو و به یز د نافه را مرن و ئه ده بیاتیدا هه یه، هه ر چه نده مرن ژ مژارین هه ستیار و ب ترس دهیته هژمارتن، لی ب هیقینی ئافراندن و داهینانی د بیافی ئه ده بیاتیدا دهیته ل قه له مدان، چونکی یا بوویه ئه گه ری هه بوونا شاکارین ئه ده بی یین بنا فوده نگ د میژوویا ئه ده بیاتا گه لاندان. ملله تی کوردی ئیک ژ ئه وان ملله تانه کو گرنگیه کا تاییه ت دایه ئه قی مژاری و پیگوتن ئافراندیه، هه ر ژ که فن وه ره پیگوتنی جهه ک تاییه ت ل ده ق ئه وان هه بوویه، ته نانه ت هه ولدایه ب ریکا سترانین خوه یین فولکلوری ب ئه قی چه ندی پابن، لی ئه و خالا بالکیش به رفه هئ و جه و پله و پایا ئه قی مهبهستی د سترانا فولکلوریا کرمانجیا سه رییه کو ژ هه زی دوویفچوون و فه کۆلینه کیه.

نافونیشانی فه کۆلینی:

* فه کوله ری به رپرس.

ئە دەبیاتا فۆلکلۆریا کوردی ب گشتی و کرمانجییا سەری ب تاییبە تی ژ لای هەبوونا پیگوتنیفە دەولەمەندە، لی وەک پیدفی دوویفچوون و فەکۆلینن زانستی ل سەر نەهاتینە کرن جەئ پیگوتنی د نا ف جۆر و مەبەستین سترانا فۆلکلۆریا نەهاتییە دەستنیشانکرن و تەکنیک و لایەنین ئە دەبیاین بهیژین پیگوتنی نەهاتینە بەرجەستە کرن.

سنووری فەکۆلینن:

د ئە فئ فەکۆلینن گرنگی ب دیارکرن جەئ پیگوتنی د جۆر و مەبەستین سترانا فۆلکلۆری د کرمانجییا سەریا هاتییە دان.

ناریشە و پرسیارین فەکۆلینن:

گوهداریکرن سترانین پیگوتنی ب تاییبە تین کرمانجییا سەری هەتا رادەییەکی ب زەحمەت بوویە، چونکی پیدفی شارەزابوون و گوهداریکرنەکا باش هەییە، ژبەر گەلەک پەیف د سەردەم نوکەدا ناھینە بکارهینان. د ئە فئ فەکۆلیندا مە فیاپە بەرسقا ئەقان پرسیاران بدەستفە بهینن، ئایا د سترانا دیلانکییا کوردیدا پیگوتن هەنە؟ پیگوتن پتر د کیژ جۆر سترانا فۆلکلۆریا کرمانجییا سەریا دەیتە دیتن؟ ئە دگارین پیگوتن سترانا سەر مری و جەنازیان چنە؟ سترانا دیوانکیا کرمانجییا سەری چەوا سەردەری ل گەل پیگوتنی دکتە؟ ئایا پیگوتن مەبەستەکا دیار و سنووردارا سترانا فۆلکلۆریا کرمانجییا سەرییە؟

رێبازا فەکۆلینن:

د ئە فئ فەکۆلینن (رێبازا وەسفی شروقه کار) ی هاتییە بکارهینان.

پەیکەری فەکۆلینن:

ل دەستپیکا ئە فئ فەکۆلینن باسی پەیوەندییا مرنی ل گەل ئە دەبیاتی و پیدشینە یا پیگوتنی د ئە دەبیاتین کە فندا هاتییە کرن، هەروەسا باسی هەبوونا پیگوتنی د ئە دەبیاتا فۆلکلۆریا کوردیدا و جۆرین سترانا فۆلکلۆریا کوردی ب تاییبەت کرمانجییا سەری هاتییە کرن. پاشی جەئ پیگوتنی د جۆر و مەبەستین سترانا فۆلکلۆریا کوردیدا هاتییە دیارکرن.

2- پەیوەندی د ناقبەرا مرن و ئە دەبیاتی:

پەیوەندییەکا ب هیژ د ناقبەرا مرن و ئە دەبیاتی هەییە، بەلی بەری باس ل ئە فئ پەیوەندییە بهیژە کرن یا گرنگە ب زانین مرن چیبە و چاوان هاتییە پیناسە کرن چ کاریگەری ل سەر هەست و سۆز و دەروونی مروقی دروستکرییە. مرن د کۆکا خوەدا دیاردەییەکە و هەمی بونەوەر دی بینن ژچاخین دیرین و هەتا نوکە مروقی هەولداینە ژبو زانین و تیگەهشتنا مرنی و چەندین پرسیار د میشکی خوە دا دروستکرییە، وەک: بۆچی مرن هەییە؟ بۆچی مروقی دەمریت؟ ئایا ژیان پشتی مرنی هەییە یان نە؟ زیندیبوون چیبە؟ ئەقان پرسیاران زانا و

بیرمەند ب خوە فە مژلیکرییە، لی ل گەل هندی هەلویستی ماینە و نەهاتینە ئیکلاکرن. چونکی ب دەستفەهینانا زانبارییان دەریارە ی چەوانییا مرنی ژ شیانین مروقی مەزنتەرە. مرن مژارەکا هەستیارە و راستییەکا فەبرییە و چارەنقیسەکی تازی و نەدیارە و چەندین نەینن د نا ف خوەدا هەلگرتینە و ب شیوەییەکی ناراستەوخۆ شوینەواریت خوە ل دەف مروقی بجه دەئیلت، ریزا کارتیکرنا ئەوی یا بهیژ بوویە ئەگەر بەردەوام هزر تیدا بهیژە کرن، لەورا دیبافین جودا وەک دەروناسی و فەلسەفی و ئایینی و جفاکی دا هاتییە باسکرن. ب شیوەییەکی گشتی مان و زیندیبوونا هەر گیاندارەکی ل ئە فئ جیھانی ب تنی بۆ ماوہییەکی دەستنیشانکرییە و پاشی دی ب ریکا مرنی ژیانن بجه هیلت. سەرەرای زانینا ئە فئ چارەنقیسی مروقی هەست ب ترسا مرنی دکتە، چەندین تیور ل دور ئە فئ ترسی دەرکەفتینە، وەک (میلانی کلاینی) د تیورا خوە دا دیارکرییە، کو ترسا ژمرنی دبیته بنیات ژبو هەبوونا هەمی ترس دوو دلین دیت (عبدالخالق، 1998: 41). ئە ف ترسە هەلچوونی ل دەف مروقی پەیدا دکتە و د هەمان دەمدا داھینانی دکتە و دبیته ئەگەر کو پتر بەرەف حەزین خوە فە بچیت خوە و حەژیکرنی پەیدا دکتە و دبیته ئەگەر خوە ل گەل کاروانی ژیانن بگونجینیت. ب دیتنا نوژداری دەروون شیکاریی ئینگلیزی (جللیسی) ی ترسا ژ مرنی هوکاری سەرەکییە بۆ زوی بیرکنا مروقی (عبدالرزاق، *omandaily*). چونکی ئەگەر بەردەوام هزر د مرنی و ژ دەستدانی و نەخوہشییا ئەویدا بهیژە کرن دی هاوسەنگییا ژیانن تیگجیت ژبلی پەیدا بوونا ناریشەیین کەسۆکی ب سەرداھاتنا پیراتی و وەک نەرازیبوون ب کارەساتا مرنی ژ دەیتە نیشانان و ژبلی ئە فئ چەندی مروقی دبیته ئەگەری سەرەکی بۆ ژنافچوون و نەخوہشکرنا ژیان خوە و دی تووشی کیشەیین دەروونی بیت. ل گۆر نیرینا فەلسەفی (ژیان و مرن دوو تیگەھین هەفدژن، مرن ب رامانا خرابی و هەلوہشانندا ژیانن ددەت) (Corr, 2004: 354). ژیان و مرن ب تەواوەری ئیک دوو دەیتە هژمارتن و بی هەبوونا ژیانن مرن نابیت و مرن کەرەستە خوە ژ ژیانن وەردگریت و ل سەر بنیاتی ئەوی پەیدا بوویە. لی فەیلەسووفی یونانی سوکراتی ب چاقەک ئەرینی تەماشە ی مرنی دکتە و دبیژیت: مرن مەزنتیرین نیعمەت دەیتە هژمارتن بۆ مروقان (Smith, 2016: 86). چونکی ئەگەر مرن نەبا کەس نزانیت ژیان دا ب چ شیوە بیت، ئەو کەسین بەری مە هەر ژ سەردەمین دەستپیککی و هەتا نوکە دا چاوا ژین؟ ئەرد چاوا دا ئەوان راگریت.

3- زاراڤ و چەمکی پیگوتنی:

د هەر زمانەکیدا گەلەک پەیف زاراڤین ژئیک جودا بۆ پیگوتنی دەیتە بکارهینان. بۆ نمونە د زمانی کوردیدا زاراڤی (پیگوتن ل بەرامبەر رثاء) (دوسکی، 2013: 135) یا زمانی عەرەبی دەیت، ئانکو ل

هندهک ب گری و پیڭگوتنی، هندهک ب خوه لیدان و ئەشه‌که‌نجه‌دانئ، هندهک ب پرچ برین و بریندارکرنئ ... هتد هه‌لوئستی خوه دهردبرن. زیده‌باری هندئ کو پیڭگوتن ئازارین شه‌شارتیی ناخی مروڤی ل دهمئ وه‌غهرکنا که‌سه‌کی سڤک دکهت و تاییه‌تمه‌ندیین باش و چاکین که‌سی مری د قالبی پیڭگوتنیدا دیاردکتهت و په‌سن و ستایشا که‌سی مری دهیته کرن هه‌می خاسیه‌تین ئه‌وی یین ژ هه‌ژی ل سهر زاری که‌سین دیتر دهیته زیندیکن. ((لاوانه‌وه هونه‌ریکه شاعیر دهربرین له سوزی به‌رامبه‌ر به‌ مردوو ده‌کات، بۆ مردوده‌که ده‌گری و هه‌موو خاسیه‌ته‌کانی ده‌ژمیری و نمونه‌ پژی له ژیان و مردندا ده‌کات)) (په‌سول، 1989: 61). ژ ئه‌وان هونه‌ریین به‌رچاڤه یین کو راستی و دلسوزیا هه‌ستین شاعری به‌رامبه‌ر که‌سی مری بۆ مه‌ فه‌دگوهریزیت و جوانترین ده‌ق ژ خاسیه‌تین که‌سی مری دئافرنیت. ده‌قی پیڭگوتنی په‌یوه‌ندییه‌کا ئوتوماتیکی ل گهل دهروونئ شاعری هه‌یه (ژ مه‌به‌ستین گرنگین هوزانا لبریکیه و ب هه‌ست و وژدانا مروڤیقه‌ گریدایه، خه‌م و نه‌خه‌وشی تیدا د زالن، لایه‌نی گرنگ تیدا دهربرینه ژ هه‌ستین خه‌مگین) (کاتب، 2015/2014: 11).

شبعرا پیڭگوتنی ل سهر بنه‌مایئ دویرکه‌قتن و ته‌حلاتییا مرنئ ئافا دبیت و که‌ره‌ستین خوه ژ خه‌م و که‌سه‌ران وه‌ردگریت، د کویراتییا هه‌ستین بریندار و د په‌وشه‌کا ژانداردا و ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخو ژ ناخی ده‌ردکه‌ڤیت، ئانکو ((شبعری شیوه‌ن هه‌موو ئه‌و ده‌قه شبعریانه‌ی که له سهر بنه‌مای دووری و دابران و مردنه‌وه، به‌ ئاویته‌بوون له‌گه‌ل په‌سن و پیداهه‌لگوتنه‌وه بۆ که‌سانی مردوو ... هتد)) (خوشناو، زان). مه‌رج نینه پیڭگوتن ب تنئ د چارچوڤئ شبعریدا بیت، به‌لکو چیدبیت ب ئاوبایی په‌خشانکی ژی بهیته‌ نفیسین (کاتب، 2015/2014: 9). که‌واته نه ب تنئ ب د شبعریدا هه‌یه به‌لکو د ژانریین دیتر دا وه‌ک چیرۆک و په‌خشانئ ... هتد دا خوه به‌رچه‌سته دکته.

پیڭگوتن د قالبی سترانیدا دهیته دیتن، ئانکو (ده‌ما عه‌زیزه‌ک دچه به‌ر دلوقانیا خودئ جوړه سترانه‌ک تئ گوتن) (سوروش، 2020: 273). ئەڤ سترانه ب مرنیڤه د گریدایینه، مرن دبیته ئە‌گه‌ری دویرکه‌قتن و دابرانئ و په‌یدابوونا خه‌مان و د ئە‌ده‌بیاتا هه‌می گهل و نه‌ته‌واندا په‌نگه‌دایه. وه‌کی دیار (ژبۆ گوتنا فان سترانان تو ئاماده‌کاری نایه کرن. ژنن مالباتا مری هه‌ستین خوه ب ئاوبایه‌کی سترانکی د بیژن) (ÇİFÇİ, 2012: 47). هه‌ر مرییه‌کی تاییه‌تمه‌ندیین خوه هه‌نه و خودان که‌سایه‌تییه‌ک جودایه، له‌ورا ژی چ به‌ره‌ڤی بۆ پیزکرنا په‌یڤ و داریزژتئا ئە‌ڤی جوړئ سترانئ ناهیته کرن، ژبه‌رکو مرنه‌که‌سی ب خوه ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخوه باندورا خوه ل سهر که‌سین دهرووبه‌ر دکتهت ب تاییه‌ت ئە‌وی ده‌نگبیزئ ب گوتنا ئە‌ڤی سترانئ رادبیت و سه‌رنجا ئە‌وی رادکیشیت. ل دویڤ ژی

ده‌می که‌سه‌ک دچیته به‌ر دلوقانیا خودئ هنده‌ک که‌س پی‌ دبیزن و خه‌م و کۆفانا خوه دهردبرن و په‌سن و ستایشا وی دکهن. چه‌ندیین په‌یڤ و ده‌سته‌واژه‌ییین هه‌مه‌ره‌نگ ل دویڤ به‌ره‌هه‌ییا دبالیکت و شیوه‌زار و ناوچه و سنورئ جوگرافیئ کوردستانی بۆ پیڭگوتنی دهیته بکارهینان، پیرانیا ئه‌وان زاراقان د پوخساریدا ژ ئیک جودانه، به‌لی ژ ئالیئ ناهه‌پۆکیڤه هه‌می بۆ ئیک مه‌به‌ست دهیته بکارهینان. ب ئاوبایه‌کی گشتی ل کرمانجییا خواری به‌شه‌کی مهن ژ باشور و پۆژه‌لاتا کوردستانی زاراقئ (لاوانه‌وه، به‌یتی شین و شه‌پۆر، چانیه، شیوه‌ن، سه‌ردولکه، گریان، شین) بکاردهینن (په‌سول، 1997: 16). ئە‌لیسون ئاماژه ب په‌یڤین وه‌ک دبیلۆک، سترانین شینی، کلامین شینی و دیرۆک ددهت و دبیزیت د ناڤ کوردین به‌هدیناندا دهیته بکارهینان و ژ دویڤنکوئی فه‌دگوهریزیت و دبیزیت بنگه‌هی په‌یڤا دبیلۆک ژ په‌یڤا دل هاتییبه وه‌رگرتن (Yilmaz, 2021: 189). ئە‌فه‌ه‌تا راده‌یه‌کی ژۆر بۆ ته‌ڤایا کرمانجییا سه‌ری دگونجیت، چونکه ل باکوور و پۆژئاڤا کوردستانی ئانکو کوردین تورکیا و سوریا ئی و هه‌روه‌سا کوردین ئیکه‌تییا سوڤیه‌تا به‌ری زاراقین (به‌یتی شین، کلامئ شین) بکاردهینن، به‌لی کوردین لۆر دبیزن (شین و چه‌مه‌ری) (په‌سول، 1997: 16). هه‌روه‌سا چه‌ندیین زاراقین دیتر د ژ لایی چه‌ندیین که‌سایه‌تیین د ئە‌ڤی بیافیدا کارکین هاتینه ده‌ستینشانکرن، بۆ نمونه بایه‌زیدی د په‌رتووکا خوه یا بناڤئ (عادات و رسوماتنامه‌ی ئە‌کرادیه) دا، ئاماژه ب هنده‌ک تیگه‌هان دکته وه‌ک (لاوژک، لاوژۆک، سواری و ده‌لو) ئە‌ڤ تیگه‌هه ژبۆ ئه‌وان سترانا ل دهمئ مرنه‌که‌سه‌کی دهیته گوتن بکاردهین (Yilmaz, 2021: 189). گه‌له‌ک ده‌قه‌ریین کوردا په‌یڤا (لوری) بکاردهینن، جارن ژی په‌یڤین (لوراندن، لوراندنا مرییان) هنده‌ک ده‌قه‌ریین دیتر وه‌ک ئاگریئ تیگه‌هی ژیمار و کلامین شینی بکاردهینن (Yilmaz, 2021: 189). د فه‌ره‌نگا ئە‌ناهیتدا چه‌ندیین زاراق ژبۆ پیڭگوتنی هاتینه دیارکرن، وه‌ک: (شیوه‌ن، شین، شه‌پۆر، ناله و زاری، گریان و پۆرۆ، فیغان و فریاد ... هتد) (ferheng). که‌واته هژماره‌یه‌کا زورا په‌یڤان د بیافئ ناڤه‌ریدا دهیته بکارهینان. هه‌بوونا ئە‌ڤان زاراقین جودا وه‌ک به‌لگه ژبۆ ده‌وله‌مه‌ندییا زمانئ کوردی فه‌دگه‌ریت.

مه‌به‌ست ژ پیڭگوتنی ((لاوانده‌وه به‌ مردوه‌لگوتن)) (هه‌ژار، 1369: 755). پیڭگوتن هاتییبه تاییه‌تکرن ب که‌سی مریڤه، ئانکو (ده‌می که‌سه‌ک دمریت مروڤ د ئە‌وی بارودوخیدا هه‌ولده‌ت هه‌ر تشته‌کی د بیردانک یان د دلئ خوه‌دا هه‌لگرتی ب مریئ خوه بیژیت) (Barouch, 2010: 18). یان ژی (زیندیکرنا مروڤه‌کییه ... ب زمانه‌کی پری ژیمار و خه‌م) (ئبراهیم، 2013: 131). ل دهمئ کاره‌ساتا مرنئ یان ژی ده‌ما ته‌نگاڤیه‌ک ب سهر مروڤیدا بهیته‌ په‌وشا مروڤی تیڤکچیت و هه‌ولده‌ت ب شیوه‌ییین جودا ئازارا خوه دهربریت، ئە‌ڤ دهربرینه ژ که‌سه‌کی بۆ که‌سه‌ک دیتر دهیته گوه‌ریین،

(تمہن) و ژیان و دہدہسہریا کہسی مری ہیّقی و حہز و نارمانج و رہگہز و پلہ و پایا ئہوی د جفاکیدا ستران دہیت گوتن.

4- پیشینہ یا پیگوتنی د ئہدہبیاتا کہفندا:

میژویا پەیدابوونا پیگوتنی بۆ کہفنا تیا ژیانئ فەدگەریت، ہندەک د ئہقی باوہریدانہ کو چیدبیت رەہ و پیشالیئ پیگوتنی بۆ ئیکەمین دیاردا مرن و کوشتنی د میژویا مروّقاندا فەدگەریت وەکو کوشتنا ہابیلی ب دەستی قابیلی. راستەوخۆ دچیتە د قالبی ئہدہبیاتیدا و پەیوہندیہکا بہیز ل گەل مرنئ ہەہی، کہواتە مرن ژیدہری سەرہکیئ ئافراندنا ئہقی داہینانا ئہدہبیہ و د چاندا ئہدہبیاتا پرائیا مللەتاندا ہەہی.

ل گورہیی ژیدہران کہفترین دەقی ئہدہبی گەہشتبیتہ بەردەست ب شیوہیی شاعر ہاتبیتہ نفیسین و پیگوتنی دناقدا رەنگفەدایت، پارچہ شاعرہ کہ ژ لایئ شاعیرئ سوّمہری دینجیری دامویقہ بۆ خوداوەندا لیگش ئینتہیابئ ہاتبیتہ نفیسین، میژویا ئہوی بۆ 1900 سالان بەری مەسیحیتئ فەدگەریت (خەزنەدار، 2010: 155). ئو پارہ شاعر دەرپرینئ ژ دہروونی چاک و بیگەرد یئ دینجیری دکەت، چافەرپی ہاتنا خوداوەند لیگش، ئانکو ل ہیقیبا ئہوی بەختیارپیہ یاکو ژ دەستدای. ہەرہوسا د داستانا گلگامیشدا پیگوتن دہیتہ دیت، ژبەرکو قارہمانئ داستانئ گلگامیش گەلەک ب مرنا ہەقالئ خوہ ئەنکیدویی کاریگەردبیت، کہواتە داستان ہەلویت و نازارین گلگامیشی و چاوانیا ہزر کرن و سەرہدەریکنا ئہوی ل گەل مرنئ بۆمہ فەدگوہیزیت، ل دەمئ ((ئەنکیدو دەمرئ)، گلگامیش دواي حەوت رۆژ سپاردەہی خاکی دکات، ئەم دەرەنگ سپاردنە دەلالەتی قورس قەناعەتەکردنە بەمرگ، بەلام لە چرکەساتی مردنی (ئەنکیدو) دا (گلگامیش) رووی ہاوریکەہی خۆی دا ... جەلەکانی خۆی دادپری و بەرگی توزوی و پرسەہی لە بەر کرد ... گلگامیش شیوہنی دەستپیکرد، شەش شەو و شەش رۆژ لە سەر ئەنکیدو گریا تاکو سوورایی بەرہەبیانی حەوتەمین رۆژ دەرکەوت، تا ئو کاتە، ہیشتا بە خاکی نەسپاردبوو ((حسین، 2014: 21). ژ ئەگەرئ مرنا ئەنکیدویی گلگامیش گەلەک نازاران دکیشیت و د ہماندەمدا بریاریددەت ب سەر مرئیدا زالبیت و ژیانا ہەتا ہەتایی بدەستفہ یہینیت. لی پشتی گەشتەکا دویر و دریز و ب زەحمەت بۆ گلگامیشی دیاردبیت مروّقی چ دەستەلاتی بەرامبەر مرنئ نینە، چەند بہیز و خودان پلہ و پایہ و ساخلم ... ہند بیت دئ ہەر مرنئ بینیت، ژبەر ئہقی چەندئ خەمگین بوو.

1- پیگوتن د ئہدہبیاتا یونانی و رومانیدا:

یونان خودان شارستانیہتەکا کہفنا رەژدەر و سەرۆکانیا مەزن ژبۆ دنیایی دہیتہ ہژمارتن و د ہمی بیافین ژیانیدا وەک: ہزری، فەلسەفی، پەوشەنبیری، ہونەری، پزیشکی، فەلەکناسی و ... ہند و

د بیافی ئہدہبیدا رۆل و خەباتەکا بی وینہ ہەبوو و د پرائیا ژانرین ئہدہبی وەک: ئەفسانە و داستان، رۆمان، شانۆ، سترانا لیریکی ... ہند پیشەنگن. ل دەق ئہوان پیگوتن ژانرەک سەرہخوہ ژ سترانا لیریکی و د دبیزنی (elegi). ئہق زارافە د بنیادا (ژ پەیفا elegos یا یونانی ہاتبیتہ و ب واتایا سکا لکردن دہیت، شاعرہکا نافنجیہ، ئانکو نہ یا دریز و نہ یا کورتە و ژ نافہرۆکەکا خەمگین و کیشەہکا تابیتہ پیکدہیت) (ہالبیرگ و یین دیتەر، 2010: 63). و ل دور بابەتین ہمە جور دہیتہ نفیسین وەکی ئالیئ (سیاسی و پەوشەنبیری) (ضیف، بدون سنہ: 10). ہەرہوسا (ئەو شاعرانہی کہ سەبارەت بە عەشق و جەنگ و مەرگ و ئاوارەبوون دەہوندانەوہ) (دەشتی و بداعی، 2014: 8). ب پیگوتن دہاتنہ ہەژمارتن. پیگوتن د شعرین ہژمارہکا شاعراندا رەنگفەدایە. شارستانیہتا یونانی ب دوامہی ہات، لی باندورا خوہ د پتریا لایەنن ژیانیدا ل سەر شارستانیہتا رومانئ بچہ ہیلا و پیگوتن د ناف ئہدہبیاتا ئہوان ژیدا رەنگفەدا و ب شیوہیی شاعر و سترانئ ہەر دوویان دہاتە فەہاندن ل سەر قالبەکی تابیت ((کہوا شاعرئ کورت، یان گۆراننیہکی ئاھەنگدارہ کہ بناوانی ل عیشق و خوشەویستی و مەرگ و لہ دەستدانی مروّقیکەوہ بەرپابوہ)) (دەشتی و بداعی، 2014: 8). ئەم دشتین بیژین پیگوتن رومانیا ل سەر بنہمایئ بابەتین جودا ہاتبیتہ ئافاکرن، ئانکو نہبتنی مرن و ژ دەستدان بوو. بەلکو گەلی رومانئ د ئاھەنگ و بوونین خوہشی و نہ خوہشیاندا داہونہریتین خوہ ہەبوون و دگوتنہ ئہوان سترانین ل سەر مرییان نینئ (عبدالرحیم، 2013: 17). چەندین شاعرین رومانیزئی دەستی بالآ د فەہاندنا شعرا پیگوتنیدا ہەبوو.

ب- پیگوتن ئہدہبیاتا رۆژہلاتا ئیسلامیدا (ئہدہبیاتا عەرہبی و فارسی و کوردی) دا:

پیگوتن ژ مەہستین گرنگ و بەرچاقین ہۆزانا عەرہبیہ، لەورا ئەگەر تەماشەہی دبرۆکا ئہدہبیاتا عەرہبی بکەین ب دریزاھیا ئہوان سەردەمئ تیدا دەرزابوویی ہژمارہکا زۆرا شاعران شاعر ل سەر ئالیئ نافہاتی و ئیشانا ژ دەستدانا کەس و کارین خوہ و وەغەرکنا ئہوان یین فەہاندین. نفیسەرئ مسری شوقی ضیف د پەرتووکا (الثناء) دا پیگوتن ب سەر سی شیوہیان پارفەکرہ، ئو ئی (الندب و التابین والعزاو) (ضیف، ب. س: 5). ہەر ئیکئ تابیتەندییا خوہ ہەہی، بەلی سەرچاویئ ئہوان یئ سەرہکی بۆ مرن و ژ دەستدان و نہ خوہشییان فەدگەریت. پیگوتن د ناف عەرہباندا ہەر ژ سەردەمئ جاھلی و ئیسلامەتیئ ہەتا سەردەمئ ئومەبیان و عەباسیان ... ہند دا ہەبوو. ئہق بەردەوامیہ ب دریزاھیا ئہقان سەردەمان بۆ دوو خالان فەدگەریت:

ئیک: ل ژیر کارتیکرن و گەشەکرن عەقلیہتا عەرہبی. دوو: ژینگەہ و ژیان عەرہبان و فەگواستنا ئہوان ژ جہکئ بۆ جہکئ دیتەر و

سهره‌رایی هه‌بوونا زنجیره‌یه‌کا شهران و خوین پزتنی (ایمان و علاج، 2013-2014: 3). ژيانا وان ب ژینگه‌ه و سروشتی ئه‌وانفه گریډایی بوو، خودان تهرش و ته‌وال بوون، ژبو بدسته‌هینانا پیدفین خوه ناچاربوون ل دویف سروشتی بگه‌رن داکو بدسته‌هینن. هه‌روه‌سا ئه‌و شهرین د نافه‌را هوزاندا ل دور ب دستفه‌هینانا دسته‌لاتی کارتیکنه‌کا راسته‌وخو هه‌بوو ل سهر هه‌بوونا شیعا پیگوتنی ژبه‌ر هندی گه‌له‌ک دابونه‌ریت د نافه‌واندا په‌یدابوون، ژ ئه‌وان ژبی و ده‌می که‌سه‌ک دهاته کوشتن گری و قیزی و نالینا ژنا د ئه‌سماناندا ده‌نگفه‌دا و ب سنگی خو دادان و پچین خوه د قوساندن و نافه‌چاقین خوه نازار و ئه‌شکه‌نجه‌دان و ئه‌قان کریاران پتر پؤل هه‌بوو ل سهر به‌یزبوونا شیعا پیگوتنی ب تاییه‌تی د سهرده‌می جاهلیه‌تیدا. شاعرین بناقوده‌نگ ژ هه‌ر دوو ره‌گه‌زان (ژن و زه‌لام) ان په‌یدابوون وه‌ک خنسط و حسان بن ثابت ... هتد. شیعرین جورا و جور و بابه‌تین هه‌مه‌ره‌نگ د نافدا به‌رجه‌سته بوون، وه‌ک: پیگوتن ل سهر که‌س و کارین نیزیک، پیگوتن که‌سین خودان هه‌بیه‌ت و دسته‌لات، پیگوتن ب که‌سین زانا ئه‌دیب و شاعران، پیگوتن ب که‌سانین سیاسی و باژیران هه‌تا پیگوتن ل سهر گیانه‌وه‌ران ژبی هاتنه دروستکرن.

د ئه‌ده‌بیاتا فارسیدا مرئی ره‌نگفه‌دانا خوه هه‌بوو، له‌ورا ژ ئه‌ده‌بیاتا ئه‌وان به‌ری ئیسلامه‌تی بگره هه‌تا دگه‌هینه ئه‌ده‌بیاتا شیعی و په‌خشانکیا فارسیا پشتی ئیسلامه‌تی مرن ئیک ژ گرنگترین ته‌وه‌رین ئه‌ده‌بیاتا ئه‌وان بوویه، ب ئاویین جورا و جور باس ل مرئی و سهرده‌ریکرن ل گه‌ل رویدانی هاتییه کرن. پیگوتنا (مرزکو) ژ پیگوتنن به‌نیاس ده‌پته هژمارتن د ئه‌فسانه‌یین فارسیین به‌ری ئیسلامه‌تیدا (افسری کرمانی، 1371: 16). هه‌روه‌سا پیگوتنن (سیاوش) و (زیر) یین د نافه‌ئه‌فسانه‌یین فارسیدا دچنه د چارچوئی پیگوتنن فارسیین که‌فندا د شاهنامه‌یا فیرده‌وسیدا هاتییه باسکرن (عموری، 2014: 72). پشتی هاتنا ئایینی ئیسلامی ئه‌ده‌بیاتا فارسی که‌فته ژیر باندورا ئایین و ئه‌ده‌بیاتا عه‌ره‌بی (ژ ئه‌نجامی ئه‌فی کارتیکنی مه‌به‌ستین شیعا عه‌ره‌بی هاتنه د نافه‌ئه‌ده‌بیاتا فارسیدا و ئیک ژ ئه‌وان پیگوتن بوو، ب بورینا ده‌می به‌رفره‌ه بوو و چه‌ندین جور بخوه‌فه گرتن، ژ ئه‌نجامی ئه‌فی وه‌راپ و پیژفه چوونی پیگوتن ژ چارچووه‌یه‌کی فرمی به‌ره‌ف چارچووه‌یه‌کی ئایینیفه چوو، که‌فته د خزمه‌تا ئایینیدا. هه‌ر ژ ده‌ستپیکا په‌یدابوونا شیعا فارسی هه‌تا سه‌دی هه‌شتی کوچی پیگوتن زیده‌تر د چارچووه‌ی قه‌سیدی خوه‌یا بوویه لی پشتی به‌یز که‌فتنا سه‌فه‌ویان ئیدی پتر قالبی ته‌ریکب به‌ندی بو پیگوتنی هاتییه بکارهینان و پشتی هینگی قالبی مه‌سنه‌وی بو پیگوتنی هاتییه بکارهینان) (اسلامی، 1386). د سهرده‌می ئیسلامه‌تیدا پشتی رویدی پیگوتن به‌رفره‌ه بوو، که‌فترین پیگوتن

یا ابو الینبغی، محمد بن وصیف سیستانی و شیخ ابو العباس فضل بن عباس رنجبی بخارایی (ملکشاه و دیگران، 1394: 78).

ئه‌ده‌بیاتا کوردی وه‌ک ئه‌ده‌بیاتا هه‌می مله‌تین دیتر ژ ئه‌قان بابه‌ت و مه‌به‌ستین جوان و سهرنچراکیش بی به‌هر نه‌بوویه، چونکی تاکی کورد وه‌ک هه‌ر که‌سه‌کی دیتر تامکرییه ته‌حلاتیا مرئی ئه‌فجا چ زاړوک یان مه‌زن، هه‌ژار یان ده‌وله‌مه‌ند، به‌یز یان بی هیز، ده‌سته‌لا‌تدار یان بی ده‌سته‌لات ... هتد بیت. خودان هه‌لوئیست بوویه به‌رامبه‌ر مرن و وه‌غهرکنا که‌سین ده‌ورویه‌ری خوه. کاتیکرنا مرئی یا زیده ل سهر مروقی ب شیوه‌یه‌کی به‌رفره‌ه د پتریا به‌شین ئه‌ده‌بی فولکلوریدا وه‌ک: ئه‌فسانه و داستان، چیرۆک و ستران و گوتنن مه‌زاناندا ... هتد ره‌نگفه‌دایه و سهرده‌رییا مروقی د نه‌خوه‌شترین بارودوخی ژیانیدا دیارکریه. ره‌وانیژیته‌کا جوان د پیگوتنا کوردیدا هاتییه بکارهینان ((زمانی لاوانه‌وه پره له خوازه)) (رسول، 1997: 18). ئانکو که‌س و کارین نیزیکن مری زمانی دکه‌نه ئامران و ب ریکا په‌یفتن ساده، کو هه‌لگری چه‌ندین واتایین جودانه و گه‌له‌ک ژ ئه‌وان واتایه‌کا فه‌شارتی هه‌یه و باس ل که‌سی مری کریه، له‌ورا ((ئه‌گه‌ر به وردی له ناوه‌پۆکی لاوانه‌وه‌ی کوردی بکۆلرێته‌وه شتی سه‌یرمان بو ده‌رئه‌که‌وی که‌ ئیستا شاره‌وايه)) (ته‌قی، 1988: 106). پیگوتن د ئه‌ده‌بیاتا کوردیدا ل سهر ئاستی (ئه‌وان که‌سین پیگوتنان د فه‌هینن) گوته‌بیژان دابه‌ش دبسته سهر دوو جوران (ره‌فقی، 2014: 39).

1- پیگوتن (لاوانده‌وه‌ی فولکلوری): مله‌تی کورد ژ لایی ئه‌ده‌بیاتا فولکلوریه‌ خودان سامانه‌کی ده‌وله‌مه‌نده و ده‌رپرینی ژ هه‌ست و هزر و بیروباوه‌ر و په‌وشت و ژین و ژیارا گه‌لی کورد ژ هه‌می لابانه‌ دکه‌ت. ئه‌و ئاوینه‌یه یاکو ژيانا تاکی کوردا ل چاخی بوری نیشاندده‌ت. ب دیتنا رودینکوی (گرنگیدان ب پیگوتنی بایه‌خدانه ب هه‌می به‌ش و نه‌ریت و فولکلوری) (ته‌قی، 1988: 109). ژبه‌رکو هه‌ر پیگوتنه‌ک دشیت هژماره‌کا زانیارییان ده‌رباره‌یی سهرده‌رییا کوردان ل گه‌ل مرئی و شینی و شهر و شور که‌سایه‌تیین دیروکی دابونه‌ریت و سروشت و ژيانا جفاکی و سیاسی ... ئاراسته‌ی مه‌بکه‌ت.

2- پیگوتن و لاوانده‌وه‌ ل ده‌ف شاعران: شیعا پیگوتنی مه‌ودایه‌کی به‌رفره‌ه د ئه‌ده‌بی نفیسیدا ب گشتی و دشعریدا ب تاییه‌تی فه‌گرتییه. چونکی شاعر که‌سه‌ک هه‌ستیاره و ئه‌م دشین ئه‌زموونا ئه‌وی سه‌باره‌ت ژ ده‌ستدانا که‌سوکاران ... هتد د شیعر و به‌ره‌مه‌ین ئه‌ویین ئه‌ده‌بییدا ببینن. که‌واته شیعر ژ هه‌می هونه‌ریت دیتر پتر گریډایی مرئییه گه‌وه‌ری تشتی پیشان دده‌ت نه‌کو روخساری ئه‌وی. هه‌ر د چاخین دیرین وه‌ره شاعران گرنگی ب مژارا مرئی دایه (چونکی په‌یوه‌ندییا د نافه‌را شاعری و مرئیدا په‌یوه‌ندییه‌کا باوه‌ریکریه و دی هه‌ر مینیت، و ئه‌فه‌ژی بو هونه‌رییونا شعری و ئه‌ته‌کیتین وی یین به‌رز جوان فه‌دگه‌ریت، پتر ژ به‌شین دیتر نوینه‌راتییا دیتنا مروقی

بهرامبه ر مرنې نمایش دکهت (هلال، 2005: 17). شاعری شاعر نه بښی ب مرنا نه ندامین خیزان خوه څه هاندیبه، به لکو هر که سه کی پیز و قیان و بهایی خوه ل دهڅ شاعری هه با مرنا نه وی د بوو پالدهر ژبو نفیسینا ټیکسته کی شاعرا پیڅوگوتنی. نه و پیڅوگوتنا زینې ب مرنا مه موی څه هاندی د مه موزینا خانیدا ژ پیڅوگوتنن سرکه فتی د نه ده بی کوردیې سه دی هه فتی دهیته هژمارتن (تهقی، 1988: 108). هژماره کا شاعران وه که موله وی و مه لا عه بدره حماني مه لا کهندی و نه حمه دی نالېه ند ... هتد شاعر د هه مان مه به ستدا څه هاندینه.

5- پیڅوگوتن د نه ده بی فولکلوری کوریدا:

پیڅوگوتن ب گشتی و ین فولکلوری ب تایبه تی وه که خودیک دهیته هژمارتن، چونکی ((ناوه پوکی لوانه وه و پرسه له هه موو به شیکی تری فولکلور که متر گورینی به سر دا هاتوه و پاشماوه ی نه ریت و روودای کونترین ناین و باری کومه لایه تی میلیه تانی تیدا پاریزراوه و باشتترین دهرفته بو زانین باری د روونی گهل ... باسی کاره سات و روودایک نه کات چاره سرکردن و خولی رزگارکردنی نیه و هه موو هیژیک له ناستیدا دوش دانهمینی که نه ویش مردنه ... نه و مردنه هیچ شتیکی جی ی پرناکاته وه و له بیرچوونه وه ی نیه !!)) (تهقی، 1986: 107). پیڅوگوتن ب به شه کی گرنکی سترانا فولکلوری دهیته هژمارتن، ب شیوه یه کی سرزازی ژ به ره بابیه کی بو به ره بابیه کی دیر هاتینه څه گوهاستن و ب که نجبه یه کا دهوله مند بو ملله تی دهیته هژمارتن نه بښی دچپته د لایه نی د روونیدا، به لکو ناماژه ب گله که پویدان و سره هاتین دیروکی و نه ته وه یی که سوکی و داب و نه ریت و په وشت و تیتالا دکهت و په وش ژانا ملله تی ژ نالیی سیاسی و جفاکی ره وشه نبیری، نه ته وه یی و ناینی ل چاخین به ری نیشانددهت. نه څه بومه د سه لمین مرن و پیڅوگوتن و شینی و به هییا کاره کی مرن لسهر څه هاندنا هه لبه ستین سترانا فولکلوری کرینه ژ که فتدا هه تا نوکه. ب گشتی پیڅوگوتن خه ملاندیبه ب شین و گری نالینان و خودان ناوازه کا خه مگین و دهنگه که نافنجیبه ټیکه له ب ستایشی، دهربرینی ژ دویرکه فتن و غوربهت و داگیرکن و مرن ژ ده ستدانا خوه شتقییان و گیانه وهران دکهت و د هه مانده ما تابلویه کی ب رپیا پیزکرنا باشی و قهنجین که سی مری و چووی رهنگین دکهت، ب دهر بازبوونا ده می و گوهورپینا ژانای نه و ژی کراسی خوه نوی دکهت و ژ ده ستپیکي هه تا نوکه ل گهل کاروانی ژانای به رده وامه.

ل ده می که سه که دچپته بهر دلوقانیا خودی ژ نالی جفاکیه هنده که رپوره سمین تایبهت بو دهیته گران، که سین نیزیک و دهوروبه رو بو ماوه یی چهند پوژان ل مالباتا مری کومدین و پشکداریی د خه ما نه واندنا دکهن. نه م ب چهندین په یغان دهربرینی ژ نه وان رپوره سمان دکه یین وه که: (تازی، به می، شینی، زیمار، سره خوه شی، سرساختی... هتد) (هادی، 2016: 164). ناماده بوونا نه وان

که سان کارتیکرنه کا مرن ل سه لایه نی دهروونی مالباتا مری دکهت و خه مین نه وان سفک دکهن و بیهن فره هیی ل دهڅ نه وان په یدا دکهت. د که فتدا پیڅوگوتن ژ لایې ژنی و زه لایه ی هه ردووکانه دهاته گوتن، به لی پتر ژنی پوکی خوه گترا، چونکی ژن هه ستیارتیه ژ زه لایه ی و هه زوی خه مگینی سه روسیمایی نه وی داگیردکته، له ورا ((دهقی گورانیه کانی شین، لواندنه وه، لایلایه، داب و نه ریته کان... هتد زیاتر له هزر و بیری میینه سه رچاوه ی وهرگرتوه ...)) (نوره دین، 2004: 39). سترانا پیڅوگوتنی پتر ل سه زاری ژنی بناڅوده نگ بوو.

6- جورین سترانا فولکلوریا کوردی:

څه کولر و بسپوران هژماره کا دابه شکرین جودا بو سترانا فولکلوریا کوردی کرینه، هنده که دابه شکرن ژ نالیی روخساریڅه هنده که ژ نالیی نافه پوکیڅه و هنده کان ستران ب گشتی بو سه ر چهند جوران پارفرکیبه، که واته هه ره کوله ره کی ل گورپه ی نیرینا خوه نه و دابه شکرن نه نجامدایه. به ری دابه شکرین سترانی دیاربه کین، مه ب فهر دیت ل ده ستپیکي ناماژه ب دابه شکرنا شاعرا فولکلوریا کوردی بکه یین نه و ل سه ر بناغی زانستی ژ لایې محمه د به کی د په رتووکا (کیش و ریتمی شاعری فولکلوری کوردا) هاتیه کرن، چونکی ستران گردیابه ب هوزانیه و لایه نی روخسار و نافه پوکی هه روویان ل بهر چاڅ وهرگرتیبه. وه که ل خوار دیارکری:

شاعرا فولکلوریا کوردی ژ لایې سیسته می ریتمیڅه دبپته دوو دهسته (به کر، 2004: 169):

أ- ژ لایې باه تیڅه بریتیه ژ شاعرا خودی (لیریک) و شاعرا داستانی (نپیک).

ب- ژ لایې سیسته می کیشیڅه دبنه دوو جور:

1- شاعرین بی کیش: وه که حیران و لاوک. حیران: نافه پوکیه کا دلداری ب خوهڅه دگریت. لاوک سه ره پای هه بوونا لایه نی دلداری سه ره هاتین دیروکی و قاره مانی ژی دناڅدا دهیته دیتن.

ب- شاعرین کیشدار: بهیت و گورانی ب خوهڅه دگرن، سیسته می ریتمیڅه هه روویان وه که ټیکه .

نه څه دابه شکرنه پینگافه کا باش دهیته هژمارتن و ل گهل سترانا فولکلوریا کوردی ژی دگونجیت، لی هه می ستران ناچنه ل ژیر سیبه را نه څی دابه شکرنیڅه وه که نه وان سترانین ل دیوانان دهیته گوتن، چونکه گله که جوړا و جورن و چهندین تا و چق ژی دچن.

هنده که څه کولر ان جورین سترانی ل دویف دیلانکی و دیوانکی بوونی پارڅه کرینه:

څه کولر یاشار کاپلان د په رتووکا (کانینا سترانان) دا سترانا فولکلوریا کوردی ب سه ر نه فان فورمین ل خورای پارڅه کرینه:

1- سترانین دیلان و گوڅه ندان، دیلوک، دۆرک.

2- سترانا دیوانکی (گازی).

ئەڤجا چ ئەڤینی یان ئایینی ... ھتد بیت، وەك جوړی (مەدیحا، مەڤلوود، قەول، زكرو لایا) دچنە ژیرسیبەرا بابەتی ئایینیدا، چونکی ھەمی دەربړینئ ژ لایەنئ ئولی بیروباوهرین ئایینین کوردی دكەن، ئەڤجا چ ئایینی ئیسلامئ یا یئ ئیزدیاتیئ ... ھتد بیت. بەلئ نە یا روونە کا مەبەستا ڤەكۆلەری ژ پشكین سترانی و جورین سترانی جییە بوچی ب ئەڤی شیوھیی داینە دیارکرن.

7- جهی پیښوتنی د جور و مەبەستین سترانیڤا:

ھژمارەکا دابەشکرنا بۆ سترانا فۆلكلوری ھاتینە کرن و پیښوتن وەك جوړەك ھاتیبە ھژمارتن، لی ئەگەر ئەم تەماشەئ ئەوان دابەشکرنا بکەین"دئ بینین کو جهی پیښوتنی دبیئە ئاریشە، ژبەرکو ئەم نەشین جھەك ڤەبړ و دەستنیشانکری بۆ پیښوتنی دانین و بیژین ب تنئ ئەڤ جوړئ سترانی پیښوتنە. ئەڤئ مەبەستی بەشەك مەزن ژ سترانا فۆلكلورییا کوردی ب خوەڤە گرتیبە و ئاواپین جوړا و جوړ تیکەلی پراڤینیا جوړ و مەبەستین سترانی دبیت. ل ڤیژئ دئ ھەولەدەین ب ریکا بەرجەستەکرنا جوړین پیښوتنی د سترانا فۆلكلورییا کرمانجییا سەری ئەڤئ چەندئ بدەینە دیارکرن:

7-1- سترانین سەر گوڤ و جەنازەیان:

پەنگە سادەترین و بەربەلاڤترین جوړئ پیښوتنی د سترانا فۆلكلورییا کوردیدا ئەو سترانین کو کەس و کارین مری ل سەر تەرم (جەنازە) یئ مری یان دبیرھینانەڤیا مرنا ئەویدا دبیزن، دەربړینئ ژ ئیش و ئازارا د ناخئ ئەواندا دکەت و پەسنا لاوینی و جوانی و مەردینی ... ھتد، سیفات و لایەنین ئەوی یین باش و کریاریت ئەوی یین چاک دکەت. د شیاندا بیژین ئەڤ جوړئ پیښوتنی ل گورەیی کەسئ مری دەیتە گۆھورین، بۆ نمونە ئەو کەسین گەنج پیښوتنا ئەوان ب ئازارتە ژ یا کەسین ب تەمەن، پیښوتنا ئەوان کەسین بیک و زاڤا و یین د دەزگربینیدا و ھیقپین ئەوان ھەلاویستی گەلەك ب ژانترە ژ یا کەسین ب ھەڤژین. ئەو کەسین بی ژرپەت و ب خەما خوەڤە دچن پیښوتنا ئەوان دژوارترە ژ یا کەسین خودان زارۆك واری ئەوان ئاڤا ... ھتد، ب ئاواپەكئ گشتی مرن و وەغەرکنا ھەر کەسەكئ د بیئە برینەك د دلئ کەس و کار مالباتا ئەویدا و ھەر ئیک ل گورەیی ڤیان و ھەزکرن و شیانین خوە پئ دبیزیت و دلئ خوە ئارام دکەت.

ئەم دشین ئەڤان جوړە پیښوتنان ژئ بکەینە دوو جوړ، جوړئ ئیکئ ئەو پیښوتنین ژ نەوہیەكئ بۆ نەوہیەكئ دیتر دەیتە ڤەگواستن خەك ئەوان ژ بەر دكەن و دبیزن. جوړئ دوویئ ئەو یین کو کیشدار نین و راستەوخۆ دەیتە گۆتن. ل دەستپیکئ دئ باسی ئەوان جوړان کەین یین کو کیشدار تا پادەییەك سەرودارن:

پیښوتن ژبو مرنا کەسەك گەنج :

((بەژنا دەلالئ دلئ من ل بەر گۆتنئ

خوەزیابا ھاتبا کرپن و فرۆتنئ

3- ناڤئ فۆرمین سترانان: ڤەكۆلەری ئاماژە ب ناڤئ ھندەك فۆرمین سترانان داینە کو د چنە ژیرسیبەرا سترانین دیوانی و دیلانکیدا و د شیاندا بپە جوړین سترانی ژئ ب ھەژمیرین: وەك: 1- دیلۆك، دۆرك. 2- لاوژە/ لاوژ، كلام. 3- لاوك، دەلال. 4- پایبیزۆك. 5- ھەیرانۆك. 6- شەش بەندی، بەریتە. 7- نارینك. 8- سەری زاڤا. 9- پەستە. 10- زیمار. 11- لایئ لایئ، لوریک (سترانین لاندك/ دەرگۆشئ). 12- سەرتیلک (سترانین نیچیرڤانیئ). 13- مەدیحە.

4- سترانین کاری (سترانا ھەلکەڤتان).

5- سترانین لەینو و زارۆكان .

ئەگەر ب ھویری تەماشەئ ئەڤئ دابەشکرنا ژ بۆ فۆرمین سترانی ھاتینە کرن بکەین، بۆ مە دیاردبیت ھندەك سترانین فۆلكلوری ھەنە ب شیوھیی دیوانکینە و د ھەماندەمدا ب شیوھیی دیلانکی ژئ دەیتە گۆتن، ئانکو ھەر دوو شیواز د ناڤ ستراناندا دەیتە دیتن و سترانا ب ئەڤئ شیوھیی ناچیتە د چاچوڤەیی فۆرمین دیارکریدا.

ھەروەسا عەبدولکەریم سوروش د پەرتووکا (نەوايا موترب و چەنگین کوردان) دا، ب شیوھییەكئ بەرفرەھتر ژ یاشار کاپلانی سترانا فولکلورییا کوردی ب گشتی بۆ سەر چوار پشکان پارڤەکرپە، ئەو ژئ :

1- سترانین دیلان و گوڤەندان.

2- سترانین دیوانکی/ دیوانی/ مەجلیسی.

3- سترانین کو ھەم دیوانکی نە و ھەم ژئ دیلانی نە.

4- سترانین ئولی و ئایینی.

د ئەڤان پشکاندا ھاتیبە دیارکرن کا ئەڤ ستران ل کیژ دەمی و جهی دەیتە گۆتن، بەلئ مەبەست ب دروستی نە ھاتیبە روونکرن، ئانکو ڤەكۆلەری دیار نەکرپە کا ھەر پشکەك کیژ جورین سترانان بخوەڤە دگرت، چونکی مە ھندەك سترانین فۆلكلوری ھەنە نا چنە ژیرسیبەرا ئەڤان ھەر چوار پشکاندا، وەکی سترانین کاری کو ناچنە د چارچوڤەیی سترانین دیلانی و نە یین دیوانی و نە یین ئولیدا .

ژبلی دەستنیشانکرنا ئەڤان پشکین ل سەری دیارکری، ڤەكۆلەری ناڤھاتی جورین سترانی ئاوازین کوردی ژئ داینە دیارکرن، وەکی: (باجی، بالۆرە، باو، ئازیزە، ھەیرانۆك، پایبیزۆك، بەند، بەیت، دیلۆك، دوورك، پەستە، لاوك، شینگیژری، لورینك، سەرشۆ، لاوژ، قەتار، سەریلی، مازیچنی، بنملی، نارینك، شەشەبەندی، مەدیحا، مەڤلوود، قەول، زكرو، قەسیدە، ھۆرە، سیاھچەمانە، گەرەلاوژ، پانۆك، دەنگی، سرود، چاریگار، بیژیتە، تەناھی، لایا، موور، ھیزوونکی، باھار، مەنەلۆج، کەلھۆری، خەوگەر، تووہخوہنی، گۆرانی، ھەیران، قەلەبەیتك، چەمەری، سترانین کار، سترانین لەبیز و زارۆكان). ئەگەر تەماشەئ ئەڤان جورین ستران و ئاوازین کوردی بکەین، بۆ مە خویا دبیت ئەم دشین گەلەك ژ ئەڤان جورین سترانان بکەینە د چارچوڤەیی ئیک بابەتدا، چونکی بۆ ئیک مەبەست دەیتە گۆتن،

ئەز دا لیدم پوچکا شرین و مالی دئی

گه میفانا گه میین خوه ب دایکین خورتا ره به رداينه ئافی
خوهزی ژ خیرا خودی را داکا وه ژی ب وپا هاتبا کوشتن

به ژنا ده لالی دئی من زرافه وهخته بشکیت

داکا وه دنیا نه دیا

دئی چمه زاخوکا بادینان

جوتین دختورا کادرا سایقیت سوبه و ئیڤارا وه چه یاتا داکا خوه ب
خوه ره برینه)) (Taveheyv, 2022).

که مه ره ک زیری بکرم باقیمه پشتی

ئەزئی تابیتەکی ژ ده لالی دئی خوه ره چیکم ژ داری له فه نان

ل قیری د بینین یا ب پیگوتنی رادبیت راسته خو هست و سوزین
خوه به رامبه ر مریین خوه دهر دبریت، ستران یا کیشدار نینه،
هه ره وسا چ سه روایین ریکخستی ژی نه هاتینه بکارهینان.

ئەزئی ده نیم سەر ملی ڤان په پیکان و ڤان ره به نان

دئی بمه زاخوکا بادینان ناڤه مه وتە نان)) (رشو، 2022).

بۆمه دیار بوو کو ئەو پیگوتننێن ناڤه خه لکیدا به لافن و ب ئاوی
سترانکی دهینه گوتن جورا و جورن، ئانکو ساخله تین وان وه کو هه
نینه. هه مان تشت بو ئەوان پیگوتنان ژی دروسته یین کو ژلای
ستراننیزین فۆلکلوری و دهنگبیزان دهینه گوتن، ئانکو ل دویڤ ئەو
دابه شکرین بۆ سترانا فۆلکلوری هاتینه کرن ئەم نه شین پیگوتنی ب
جۆره ک ژ ئەوانڤه سنووردار بکهین.

مرنا که سی گهنج باندورا خوه ل سهر مروڤی بجه دهیلیت، د ئەفی

7-2- پیگوتن دسترانین دیلانکی و دیوانکیدا:

پیگوتن په یوه ست نینه ب جۆره کی دیارکری سترانانڤه، ئەڤا چ ژ
لایئ روخساری یان ناڤه پۆکیڤه بیت. ئەگەر ئەم ته ماشه ی ئەوان
دابه شکران بکهین یین ل سهر بناغه یی روخسار و کیشا هوزانانڤه
هاتینه کرن، ئانکو ئەو دابه شکرین سترانی ل سهر دوو جۆری
دیوانکی و دیلانکی و هنده ک دیلانکی و دیوانکی دابه ش دکەن“ دئی
بینین پیگوتن ده می جوراندا هه یه. چیدبیت جهی پیگوتنی د
سترانین دیلانکیدا جهی سه رسۆرمانی بیت، لی د سترانا فۆلکلوریا
کرمانجیا سهریدا سترانین دیلانکی یین ب ئەفی شیوه یی هه نه و
دبهره تدا پیگوتن. بۆ نموونه سترانا (مه م عه باسی) ئانکو (مه مو و
عه ییشی) و سترانا (شه کر ئاغا).

ده قیدا ژئی ب شیوازه کی جوان و ریکخستی په سنا به ژن و بالا ئەوی

یا زرافه ریکوپیک کرییه و پی دبیزت، وه کو د ده قیدا دیار (به ژنا ده لالی

دئی من ل بهر گوتنی) نه ب تنی ئەو پی دبیزت، به لکو هژماره یه کا

که سین دیتر پی دبیزت ئەڤ چه نده ژی ژ په یڤا (ل بهر گوتنی) دیار

دبیت. ئەگەر ته ماشه ی کۆپله یا ئیکی بکهین“ دئی بینین کو تا

پاده یه کی کیشداره، ئانکو هه ر پیزه ک ژ سیزده بره گه یان پیک دهیت،

هه ره وسا هه رسۆ ریزه هه سه روانه (گوتنی، فرۆتنی، دنی). ل کۆپلا

دووی ژی هه ر چه نده ریزین شعری کیشدار نینن، لی په یڤین

(له فه نان، ره به نان، مه وتە نان) هه سه روانه .

جۆری دووی ئەو پیگوتنا راسته خو و ده ملده سته کو خودانی مری

ب ئاوايه کی تابیه ت بۆ مری خوه دبیزت، د ئەڤان پیگوتناندا پراڤیا

جاران کیش و سه روايه کا وه سا ناهیه ت دیتن، هه ره وسا مه رج نینه

هوزان ل سهر کۆپله یان بهیه ت دابه شکرن وه ک پیگوتنا دایی شه م ژبو

سیه و سۆ زارۆک و نه ڤیین وی یین ب ده ستی تروپستین داعش

هاتینه شه هیدکرن و ئیخسیرکرن:

((زارۆکین من خوه شک بوون

دایکا وان په پۆکی

داکا وان ب کول و دهر دین وان مری

م مال میرانی که زه ب

داکا وان په پۆکه

م ره به نا خه لکی چپایی

برینا میرا جه نکه شیرا

هه ی باب و براکی منو

هه ی داکا وه ب فی کولی مریه

داکا وه بی کاروانی شه هیدا

من گو بلا بریندارا راکن سه ریڤیا

ئەزئی چم سهر هه ستیکین وان بسه کمن

من گو پیلن خۆینین وان ببینم ...

من گو من دنیا ناڤی

که له کفانا که له کین خوه گرتینه

((هووی هووی هووی مه مۆ

هه سپی مه می من بۆزه

ژارۆ دلو مه مۆ

مه پیدانی دکه توزه

هووی هووی هووی مه مۆ

سه فه ر دایکی پیرۆزه

ژارۆ دلو مه مۆ

سه فه ر دایکی پیرۆزه)) (gotinenstranan).

پشتی مه‌م عه‌باسی ب خه‌له‌تیغه ژ لایی دایکا خوه‌فه هاتییه کوشتن پیگوتییه، دهربرینی ژ ئیش و ئازارا خه‌ما دژوار یا دایکا وی و هه‌قژینا ئه‌وی عه‌یشی دکه‌ت و ژ لایی گه‌له‌ک سترانیژانغه هاتییه گوتن وه‌ک سالی شرنه‌خی و ... هتد، ژ سترانیژه‌کی بۆ سترانیژه‌کی دیتر گوه‌وپین دنافدا ده‌ینه دیتن، لی ئه‌و گوه‌وپین چ کارتیکرنی ل په‌یاما سه‌ره‌کی ناکه‌ن، به‌لکو بۆ ئه‌گه‌ری جۆگرافی و فه‌گپرانا ئه‌وی ب شپوه‌یی زاره‌کی فه‌دگه‌ریت. ژ لایی روه‌ساریفه ده‌ق ل سه‌ر کیشا حه‌فت بره‌گه‌ییا فۆلکلورییا کوردی هاتییه فه‌هاندن، سه‌روا هونه‌ری و نه‌هونه‌ری د نافدا هاتییه بکارهینان، دیاردا دوباره‌کرنی ب شپوه‌یه‌کی به‌رفره هاتییه بکارهینان وه‌ک دوباره‌کرنی رستا ده‌می کویله‌یاندایا هه‌یه، ئانکو رستا ئیکی و سبی وه‌که‌فه‌فه. هه‌روه‌سا رستا دوویی و چواری ده‌می کویله‌یاندایا دوباره‌کرنی. وه‌کو دینین ئه‌فه سترانه‌کا دیلانکییه، کیشداره و ده‌مانده‌مدا ژ پیگوتنه، ئانکو کورد ل به‌ر ئه‌فی پیگوتنی دیلانی ژی دکه‌ن.

رویدانین سه‌رهاتییا سترانا شه‌کر ئاغایی بۆ سال 1914 فه‌دگه‌ریت، شه‌کر ئاغا که‌سه‌ک زیره‌ک و خانه‌دان و خودان گوتن و پله و پایه بوو، ل گوندی مه‌ران ئانکجیوو، کار و کریارین ئه‌وی ژ یین ئاغایی دیتر جودابوون، له‌ورا میر و والیین دیتر که‌رب ژی فه‌دبوون. ئه‌و جهی شه‌کر ئاغا لی ئانکجی ژ لایه‌کیفه شه‌ر دناقه‌را روسیا و عوسمانی و ئیرانییا دروستبوو، ژ لایه‌کی دویترفه کوردا خه‌بات دکر و هه‌ول‌دان داخوایی خوه‌ بجه بینن، عه‌بدله‌زاق به‌درخان ژی ئیک ژ که‌سایه‌تیین خه‌باتکه‌ر بوو شه‌کر ئاغا هاریکاریا ئه‌وی دکه‌ت. ل ئه‌وی ده‌می جه‌وده‌ت پاشا سه‌رکیشی له‌شه‌کری بوو، هایداری په‌یوه‌ندییا دناقه‌را شه‌کر ئاغای و عه‌بدله‌زاقی دبیت، له‌ورا ب به‌هانه‌یا میه‌فانداری دجیته مالا شه‌کر ئاغایی، شه‌کر ئاغا به‌ره‌فه جه‌وده‌ت وانفه دجیت داکو پیشوازییا ئه‌وان بکه‌ت، لی ئه‌و گولله‌یان لی د ره‌شینن و ب بییه‌ختی دکورن. هه‌ر چه‌نده شه‌ر دناقه‌را هه‌ردوو لایان دروستبوو و تولا ئه‌وی هاته فه‌کرن و چه‌ندین که‌س ژ هه‌ردوو لایان هاتنه کوشتن، لی ب مخابنیفه شه‌کر ئاغا سه‌رۆکی هۆزا گرافی و ئه‌رتووشیان ب بییه‌ختی هاته کوشتن (erkmen, 2021).

((های هۆزه ب هۆزه شه‌کر ئاغا ب هۆزه

های هۆزه ب هۆزه شیری سور ب هۆزه

مه‌یین کمیته جانی ره‌ش بۆزه

شیری سور کوشتن خانیی گورۆزه

خانیی گورۆز به‌ر پی هیسه‌تی

هه‌ریما گورۆز به‌ر پی هیسه‌تی

به‌ژنا شه‌کر ئاغا ستونا خییبه‌تی

شیری سور کوشتن گرتیی حوکمه‌تی)) (gotinenstranan).

ئه‌فه پیگوتنه باس ل کوشتنا شه‌کر ئاغایی دکه‌ت، ب گه‌له‌ک شپوه‌یان ژ لایی گه‌له‌ک سترانیژ و ده‌نگیژانغه هاتییه گوتن، هه‌ر ئیکی پیش و پاشکرن و کیم و زیده‌هی د په‌یقادا کریه، لی ب شپوه‌یه‌کی گشتی هۆزانا ئه‌فی سترانا پیگوتنی یا کیشداره و ل سه‌ر کیشا ده‌ه بره‌گه‌ییا فۆلکلورییا کوردی هاتییه فه‌هاندن و هه‌ر کویله‌ک ژ چوار نیغه دیران پیکده‌یت، هه‌ر دیسان هه‌ر کویله‌یه‌کی سه‌روایه‌کا تاییه‌ت هه‌یه و ده‌مان ده‌مدا ئیک ده‌نگ د هه‌ر چوار نیغه دیراندا دوباره‌کرنی. ژ ته‌کنیکین دیترین سه‌رنجراکیش د ئه‌فی پیگوتنییا ئه‌وه‌کو دوباره‌کرنی په‌یقادا هه‌یه، ئه‌وژی خوه‌شیه‌کا میوزیکی بۆ سترانیژ و گوه‌داری دروستکه‌ن. دیاردا مرن و خه‌مباریی سترانیژا زاله و دهربرینی ژ خه‌مان ئه‌وان دژوار دکه‌ت، به‌لی ل گه‌ل هندئ هۆزانا سترانی یا کیشدار و دیلانکییه، ئانکو زیده‌باری خه‌مداری ل ده‌می خوه‌شی و گوغه‌ندان ده‌یته گوتن و داوات ل به‌ر ده‌یته کرن.

ئه‌فه نمونه‌ن هاتییه دیارکرن بۆمه دیارده‌کن د سترانین کو هوزانین ئه‌وان کیشدارن و ته‌نانه‌ت بۆ دیلانی ژی ده‌ینه بکارهینان پیگوتن هه‌یه. ل گه‌ل هه‌بوونا نمونه‌ن پیگوتنی سترانین دیلانکییا، لی مه‌یدانا بی هه‌فرکا سترانین پیگوتنی د سترانا فۆلکلورییا کوردیدا سترانین دیوانکییه، ئانکو ئه‌و سترانین کو کیشدار نین و سه‌روایه‌کا ریخکستی ب خوه‌فه ناگرن. هه‌ر چه‌نده سترانین مه‌یین فۆلکلوری پرن ژ ئه‌قان جۆره پیگوتنان، لی ل قیری ب تنی دی دوو نمونه‌یان وه‌رگرن، ئه‌و ژی پیگوتنا سه‌عیدی ئه‌حمه‌د و سنجاری تالۆنه:

سه‌عیدی ئه‌حمه‌د مه‌زنی عه‌شیره‌تا ره‌مان بوو، ب ده‌ستی پسمامین خوه‌هاتییه کوشتن. کوشتنا ئه‌وی کارتیکرنه‌کا مه‌زن هه‌بوویه و بوویه ئه‌گه‌ری ژ دایکبوونا ئیک ژ بناقوده‌نگترین پیگوتنان د سترانا فۆلکلورییا کوردیدا، گه‌له‌ک ده‌نگیژان ئه‌فه سترانه‌گوتینه، ئه‌م وه‌ک نمونه‌ن دی یا ده‌نگیژ (حوسینی فاری) وه‌رگرن:

((گدی لۆلۆ ده‌لۆلۆ

من دی ئه‌یشۆ دگۆ قاسمو لۆ برا

دلی منی دیشی دیشی

وی ده‌به‌رخنی باقی من لاو

سبه‌دلی منی دیشی

ل دونیایی دیشی دیسا سه‌د جاری دیشی

وه‌لا توئی قی سبی

رابه‌خوه‌گری بده‌ب خافیانی ب جاسوسی

لۆ برا ب ده‌رویشی

توئی له‌ز بکی

بله‌زینی ب مه‌شینیی

به‌ری خوه‌بدی

کامباخا وه‌لایه‌تا دیاربه‌کر

توی پشته خوه بدی

دیورای بی خوه دیکا فی نه دلئی

به‌ری خوه بدی

مایوسخانا شهوتی

قانانا ژوری

قاوشا ددویا نه‌زاره‌تا پیشی (...)) (stranenkurdi).

نه‌ف سترانا دیوانکیه و ب کوشتنا سه‌عیدی نه‌حمه‌د هاتییه گوتن و

پیگوتنه‌کا بهیز د نه‌ده‌بیاتا فولکلورییا کوردیدا ده‌یته هژمارتن و ژ

لابی چه‌ندین ده‌نگیژان و ژنن مالباتا سه‌عیدی نه‌حمه‌د وه‌ک عه‌یشی

و وه‌سیلا ... هاتییه گوتن، چونکی کوشتنا سه‌عیدی نه‌حمه‌د

رویدانه‌کا کارتیکه‌ر و پیگوتنه‌کا بهیز ده‌یته هژمارتن. له‌ورا ژ سنورین

ده‌فر و عه‌شیره‌تا ره‌مان ده‌ریازبوویه وب‌گه‌له‌ک شیوه‌یان هاتییه

فه‌گیژان (خلیل، 2021: 30). وه‌کو دبینن هر چه‌نده ده‌قی

سترانی ده‌وله‌مهنده ب‌گه‌له‌ک هونه‌ر و ته‌کنیکان و وینه‌یین بالکیش

هم‌بیزدکته و پر ژ هه‌ست و سوزان، لی کیشدار و سه‌روادار نینه و

ب‌ئاوایه‌کی سه‌ریه‌ست هاتییه گوتن و پشتبه‌ستنی ل‌سه‌ر ریتمه‌کا

تاییه‌ت دکته.

سترانا نه‌حمه‌دی مالا مووسای ژی ئیک ژ پیگوتنننن به‌ریه‌لاڤ و

کاریگه‌ره د سترانا فولکلورییا کوردیدا. هه‌ژیکرنا د ناڤه‌را کوپ و

کچه‌کی ب‌ئاوایه‌کی خه‌مبار ب‌دوماهیک ده‌یت، ئانکو کوپ د ده‌ستین

برایین کچی ده‌یته کوشتن و کچ سترانی ب‌مرنا خوه‌شتقیی خوه د

بیژیت، گه‌له‌ک ده‌نگیژان نه‌ف سترانه گوتیه ل‌قیری وه‌ک نمونه دی

یا سه‌عید ئاغایی جزیری ورگین:

((ئاخ ... هه‌ی واخ ل‌من، هه‌ی واخ ل‌من... لی مالا منی

هه‌یفا دلئی من مه‌حکومی، من ره‌بی لی دل‌که‌تنی

نه‌حمه‌دی مالا مووسا چاوا من د خوازی لی من نادنی

هونی چاوا بکوژن خوه‌شمیرا ژبو خاتری م‌ره‌به‌نی خوه‌شک ژنی

هه‌ی واخ ل‌من، هه‌ی واخ ل‌من... لی مالا منی

حه‌یفا چاقین ره‌ش و به‌له‌ک هون دبینن ئیرو ئاخ‌که‌تنی

ئاخ... دایی نه‌حمه‌دی مالا مووسا ژ خوه‌شمیره، هونه‌رمهنده لی،

ته‌میورفانه

ته‌سبیحی د ده‌ستی ویده ژ که‌قیری شادی، لی ژ که‌هره‌بانه

نه‌و میرخاسه خوه‌شمیره نه‌کوژه ب‌خوه‌دی نه‌زی بیژم:

نه‌و میزی ب‌سه‌د میرانه

نه‌و نه‌مه‌ردی نه‌حمه‌دی من ب‌کوژه هاوار نه‌و ژ به‌را گور و پوڤی لی

خایانه)) (gotinenstranan).

نه‌ف ده‌قی سترانا پیگوتنی دیوانکیه و نه‌یا کیشداره، به‌لی نه‌گه‌ر

گوهدارییا سترانی بکه‌ین بو مه‌دیاردبیت کو پیگوتنه‌کا بهیزه، د

نه‌قی پیگوتنیدا خوه‌شتقییا نه‌حمه‌دی مالا مووسا ده‌ریپینی ژ خه‌مین

خوه‌یین ژوار ب‌سه‌بارته کوشتنا نه‌حمه‌دی ب‌ده‌ستی برایین خوه

دکته و نه‌وان ب‌خاین د هه‌ژمیریت، د هه‌مانده‌مدا په‌سنا جوانییا

چاقین وی و خوه‌شمیری و به‌هره‌یا نه‌وی د هونه‌ر و ته‌میورفانیدا

دکته، سه‌نگ و بهایی ته‌سبیحین خوه‌شتقیی خوه‌داینه دیارکرن.

پشتی کو مه‌نمونه ژ هر دو جورین سترانان (دیوانکی - کیشدار،

دیوانکی - بیکیش) ئینان، نه‌ف چه‌نده وه‌سان خویایه کو نه‌م نه‌شین

پیگوتنی ب‌جوره‌کی دیارکریی ستراننقه‌گری ده‌ین، لی پیگوتن

پتر د سترانا دیوانکیدا به‌رجه‌سته دبیت.

7-3- پیگوتن و مه‌به‌ستین سترانا دیوانکی:

سترانا دیوانکی ژ لایی فه‌کوله‌ران ل‌سه‌ر گه‌له‌ک مه‌به‌ستان هاتییه

دابه‌شکرن، لی وه‌کو دیاره ده‌ستنیشانکرنا مه‌به‌سته‌کا دیارکری و

سه‌ریه‌خو ژی ب‌ناقی پیگوتنی تا راده‌یه‌کی سه‌رکه‌فتنی بده‌ستنه

ناهنیت، چونکه پیگوتن تیکه‌لی گه‌له‌ک بابته و مه‌به‌ستین دی دبیت.

ل‌قیری دی‌هه‌وله‌ده‌ین ب‌ریکا چه‌ند نمونه‌یان نه‌فی تیکه‌لیی بده‌ینه

دیارکرن.

7-3-1- پیگوتن و نه‌فینداری:

نه‌فینی ئیک ژ به‌ریه‌لاڤترین جورین مه‌به‌ستا سترانا فولکلورییا

کوردیه، لی نه‌گه‌ر ته‌ماشه‌ی نه‌وان سترانین دیوانکی بکه‌ین کو

نه‌فینی ته‌وه‌ری نه‌وان بی سه‌ره‌کییه “دی دبینن کو گه‌له‌ک جارن

پیگوتن د نه‌فان ستراناندا هه‌یه، نه‌مازه کو سه‌رهاتی و داستانین

نه‌فینی یین کوردی پتر تراژیدینه.

ل‌قیری وه‌ک نمونه دی ئامازه ده‌ینه سترانا گنج‌خه‌لیلی کو باسی

سه‌رهاتییا نه‌فیندارییا د ناڤه‌را گنج‌خه‌لیل و عه‌دوولی یان (حه‌فسی

خان) ی دکته. سه‌رهاتییا گنج‌خه‌لیلی دریزه، لی نه‌وا کو

په‌یوه‌ندی ب‌باسی مه‌فه‌هه‌ی پیگوتنا عه‌دوولتییه ب‌گه‌نج‌خه‌لیلی.

دیاره پشتی بو ماوه‌یه‌کی دریز ژ ئیک دویر دکهن، ده‌نگوباسی

نه‌خوه‌شبوونا گنج‌خه‌لیلی د گه‌هیته عه‌دوولی، نه‌و ژی ب‌هر

ره‌نگه‌کی بیت خوه‌دگه‌هینیته گنج‌خه‌لیلی، لی دبینیت پسمامی

نه‌وی ل‌به‌ر مرینییه و داوی هه‌ناسه‌یین ژیانی هه‌لدکیشته، نه‌فجان ل

گه‌ل د ئاخفیت و پی دبیزیت.

((وه‌ره لی لی وه‌ره لی لی وه‌ره لی لی

نه‌زی رابم نفینا راحم بالگیها بدم به‌ر پاله

که‌مه‌را خوه‌بشکینم ژ هه‌سپی گه‌نج‌خه‌لیل را بکم ناله

بازنی خوه‌بشکینم بکم بوته بزماره

نه‌زی بسکین خوه‌بیرم بکم ره‌شمه دوخ و هه‌فساره

گه‌نج‌خه‌لیل بینم سواربکم ل‌کومیته‌کی تاله

بلا نه‌ف نیشان د ناڤ ئوسمانانده بیته خواره

دا نه‌بیژن پسمامی من گه‌نج‌خه‌لیل گه‌نجه‌کی کورده چه‌ندی بی

کاروباره)) (M. SEYDÍ, 2020).

هر چه‌نده نه‌ف سترانه ب‌گه‌له‌ک ئاوايان هاتییه گوتن، هنده‌ک

ده‌نگیژان ژی نه‌فیايه دوماهیکه‌کا تراژیدی بو سه‌رهاتیی دانن باسی

هندی کریبه که گنج خلیل ساخ مایه و ل گه ل عه دولی فه گه پریایه و پشتی چند سالان مریبه، لی ل گه ل هندی ژی سه رنجراکیشترین پیشکا سترانی پیگوتنا عه دولتیبه ب گنج خلیل. ژ نه وان ته کنیکین بالکیش د نه فی پیگوتنیدا نیشاندانا دلسوزی و وه فادارییا کچا کورده، نه بتنی به ره فه خوه گوری هه فزین و نه فیندارای خوه بکه ت، به لکو یا به ره فه هه می و نه و تشتین ب بها یین گریدایی ب خه مل و جوانیا نه ویغه (بسک و بازنگ و که مهر ... هند) بکه ته پیدقیین هه سپی خوه شتقیی خوه و بجیت ل دویف بگه ریت، به لکو وی پی بزفرینیه مالی وه کی دیار پیگوتن تیکه لی بابه تی نه فیندارایی بوویه و ته نانه ت غه ربیی و دابرانا گنج خلیل ژ عه دولی ژی روله کی مه زن د فه هاندنا نه فی پیگوتنیدا دیتیبه.

7-3-2- پیگوتن و سترانین شه پان:

شه پ و مملانا دنا فبه را عه شیراندا ئیک ژ بابه تین سه ره کییین سترانا فولکلورییا کوردیبه، گه له ک جارن نه ف سترانه به ره ف پیگوتنیغه دچن یان پیگوتن ب خوه دبیه ده روزه ژ بو نه فان سترانان. ل قیزی وه نمونه دی ئاماژه دهینه سترانا شه ری مالا نیسر و قوتوی.

نه ف سترانه باسی شه ری د نافبه را به ره بابی پیروکان ژ عه شیره تا ره شکوتان دکه ت. کو مه زنی نه وان حه جی موحه مه دی مستی بوویه و عه شیره تا سینه کا کو مه زنی نه وان حه سویی براهیمی بوویه. د نه فی شه پیدا چند که سه ک ژ هه ر دوو لایان هاتینه کوشتن ب تاییه ت ژ بنه مالا حه سویی براهیم. ستران ب پیگوتنا هه ر سی براین حه سویی براهیم ب تاییه ت محه مه د عه لی ده ستنیدکته و پاشی به ره ف شه گپرانان رویدانین شه ریغه دجیت.

((هه یلا لی وایی، هه یلا لی وایی، هه یلا لی وایی))

خاتونا حزنا یی ب سی ده نگان دکر گازی

هه سو مالاته خرابه سه ری فی سو به هی نه ز به به نا خوه دی

نزانم چبوویه، چ جریا

نه ز نزانم نه کو کولا هه له بی بوو

نه کو شارای موشی بوو، نه کو فه نا حه شری بوو

ته مامی نه فرو ده ری مالا بابی من و ته برئیانه

ل سه ری فی سو به هی شه فه قا سبیره

من بالا خوه دایی ره وشه ک تفنگ

ل رزدا قیره ل پوزی کانی گولانی

ل ملی شکه سته کی وه لاه د ته قیا

دلی من ب نه وی یه کی خوه ش بوو

من دگو فه نای چاره ک ژ جارن

حه سه ن و محه مه د عه لی ده رکه تنه رزدا قیره

ژ خوه را دکن نیچیرا فان په ز کوفیان

من نه زانی بوو ئیرو چه رخا فه له کی

ل مالا باقی من چه پ گه رییا)) (TEMEL, 2016: 121-123).

ژ مالا حه جی محه مه دی مستی (یوسفی رشه حیمی، سلیمان، مستی، بازو) ب ده ستنی محه مه د عه لیی برایی حه سویی براهیمی هاتینه کوشتن. ژ مالا نیسری (پزگار ناغا، زافایی نه وان حه مید، محه مه د عه لی و قاسم براین حه سویی براهیمی، خالد) ب ده ستنی عه لی شه مسی دهینه کوشتن، هژماره کا خوه شمیر و عه گیدان بوویه قوربانی. حزنا یا خویشکا حه سویی براهیمی سترانی ب نه فی شه ری مه زن دبیزیت، پیگوتن ژی ل گه ل مژارا سه ره کی تیکه ل بوویه و زیده باری نه فی چه ندی وه سفکرن و شانازیکن ژی دنا فدا دهیته دیتن. خه م و خه فه ت ... هندیین خوه ده ربینه و په سنا دهنگی تفهنگا خوه شمیرین مالباتا خوه دکه ت. مه به سته پیگوتنی ب شیوه به کی به رفره ه دسترانیدا خوه یا دبیت.

7-3-3- پیگوتن و میرخاسی:

میرخاسی ژی ئیک ژ مژارین سترانا فولکلورییا کوردیبه، د نه فی سترانیدا میرخاسه ک دبیه ته وه ری سه ره کیی سترانی و په سن و ستایشا نه وی دهیته کرن، لی پرائیا جارن هه ر نه ف په سنا میرخاسه کی به ره ف پیگوتن و مه به ستنی دیغه دجیت. ئیک ژ نه فان سترانان سترانا عه می گوزنیه کو ژبلی په سنا میرخاسیا عه می گوزی، پیگوتنه و باسی شه ری وی ل گه ل بشاری چه تویی ژی دکه ت.

((گوزی دگو عه مو لو لاو و و

به ری من لو لاو و و

نه زلی ل هالانی که تمه ل داری دار بیها لو لاو

وه زلی ل هالانا میرات که تمه ل داری دار بیها

ره شینی جان بی زه را له حه لی لای باقا قه رچی که زیی مولولیو

نه گه ر په فاته ژ به ر بشاری چه تو به پوز به لا بی

نه زلی شیری خوه ل ته حه رامکم

ل رۆژا حزورا ره بی عالمی

کونک بابا غه نیمی دینو مالی ته بی

ره فاته ژ به ر بشاری چه تو تونه به

نه زلی ناؤ و ماموسا عه می خوه بکم نافا ده فی دهنگیژا

به را ژ خوه را به لایی نافا حه فه ت دوه لی نه جنه بییا)) (Boyxçi:

2021).

د نه فی ده قیدا چند بابته و مه به ستنی ژ ئیک جودا تیکه لی ئیکبوینه، هه مییان پیکفه رۆل د ئافاکرنا تیکستیدا دیتیبه. د سه ره هاتییا عه می گوزنیدا دیار بوو عه مو که سه ک میرخاسه و هه تا دو ماهیک هه ناسه خوه راده ست ناکه ت. عه مو جهی شانازیکنی نه ب تنی بو مالبات و دایکا خوه، به لکو ل ده ف ملله تی بوویه نمونه ک و هیمای میرخاسی و وه فاداریی. وه کو دبیین دایکا عه می گوزی ژ لایه کیغه په سن و ستایشا میرخاسیا وی دکه ت و ژ لایه کی دیغه باسی شه ری د نافبه را عه می گوزی و بشاری چه توی دکه ت، د هه مانده مدا ب پیگوتنا کوری خوه ژی رادبیت.

7-3-4- پیښون و نه ته وایه تی:

پشتی کو دهسته لات که فتنیه ددهستی ته تاتورکی و پښما کوماری جهی دهوله تا عوسمانی گرتی " ټیدی سیاسه تا کوشتن و ژناڤرنا کوردان ژ لای دهوله تا تورکیښه هاته په یږه وکرن. هر ل گه له نه فی سیاسه تا هنی، ههستی نه ته وایه تی کوردان ژ بیژکه فت و چندی شوره ش و سه ره لدان ژبو بدسته هینانا مافین نه ته ویهی کوردان خویا بوون. نه فی گوهوړینی کارتیکرنا خوه سهر سترانا فولکلورییا کوردی هه بوو و بوو نه گه ری په دیا بوونا سترانه کا نه ته وهی، لی جاره کا دی پشکه کا مزن ژ نه فان سترانان ب پیښون ددهستیښه ک ن بیان ټیکه لی پیښونتی دبن.

فهرزنده و کازم کوړین سلیمان نه حمه دینه، ژ که سایه تیین شوره شگړین بناڤوده نګن. ل 1925 ی پیښه پشکاریی د سهرلدانا شیخ سعیدی پیران و سمکوی شاکادا دکه. پشتی شوره شا ناګرین شکه ستن ټینایی هژماره په کا زورا کوردا به ره ډ ټیرانیښه چوون. ل قوتارا چیاپی ناڤور ل گونده کی ټاکنجیوون. پاسداره ک ټیرانی بیژنی به رامبه ناسر به گی حوسین پاشایی دکه و فهرزنده خودان هه لویست بوویه هیږش دکه. پشتی دمه کی سویایی ټیرانی نه و دورپیچکرن و کوړی فهرزنده به گی یی دوازه سالی دکوژن. فهرزنده به گی ب برینداری دهسته سهر دکه دبنه که لا خویی پاشی که لا قه سری قه جهری ل ته هرائی. نه و برای خوه کازم و نادری کوړی حوسین پاشی ل هه مان زیندانن و د زانن چاره نفیسی نه وان ژی مرنه. دایکا نه وی ټاسیا سهرلدانا نه وی دکه: دبیزته دایکا خوه عه لی زیڤه ری برای من بیه و هره وه لاتی، بلا به سرا ب تنی ل قیری بمینت گوهی نه وی ل مه بیت. ل دویف داخازیا نه وی دایکا نه وی قه دگه پیت گوندی خوه لی مالا نه وی هاتییه ویرانکرن و کافلکرن و سوتن. گوندیا داخواز ژی دکر ژ گوندی دهرکه فیت، دا زیان ب نه وان نه که فیت. لی نه و رازی نابیت و ل مالا خوه دمینت. فهرزنده د زیندانښه دهیته ژه هرکرن، کازم هه تا شهری دوی یی جیهانی دمینته د زیندانښه، پشتی روسیا هاتییه ټیرانی زیندانیان ټازاد دکه و کازم ژی دهیته بردان و پشکاریی د دامه زراندا کومارا مهاباد دا دکه. سهرهاتییا ژيانا خوه یا دژوار بق قازی محمه دی نه وان قه دگپیت و پی دئیشن. قازی محمه د به سرا یا هه قژینا فهرزنده به گی ل کازمی ماره دکه. پشتی کومار هه لوه شایی و قازی محمه د هاته گرتن و کازم و به سرا ژی قه گه ریان، لی د ریځیدا دهیته گرتن و بو ماوه یی بیست و شش سالان مشه ختی قه یسری دبن. هه تا 1951 قه دگه پین واری خوه میلزگری پشتی سی سالا به سرا دموت و 1955 کازم دمريت و ل پوژا به هییا نه وی فروکه ل هنداف سهری د زقرن و ټاخ و نالینین دایکا نه وی بلند بوون گوت ټاخ د ساخیاته باله فر هاتن و ل سهر مرنا ته ژی باله فر هات (Erkmen, 202. 1).

دهنگیژ شاکوړی د سی ستراناندا بناڤی (فهرزنده و خالس به گ، سلیمان نه حمه د، ټاسیایی) دا سهرهاتییا ژيان و په وشا سیاسیا فهرزنده به گی قه گتپرایه و ههر سترانه ب شیوه په کی جودا ژ یا دپتر دهستیښه دکه.

((وهره لو میرو لو میرو لو لو میرو ...

هه له بالا خوه بدی فی سبه نگی

فهرزنده ب سی دهنکا بانگ دکری عه قدا ل و که ره م

گو مالا وه شه وتیوو هونی ژ خه و شرین رابن

نه سکر دورا مه گرتییه

چما نه م مانه بی ته قدیرو لو لو میرو

تو دپهنا خوه بدی فی سبه نگی مال خرابو پوژا ټرو

ته زه نه می ژخوه را گرانییا سلیمان نه حمه د که کی شه شی

فی سبه نگی ناډ دوستان و دوژمانا

قارشی حوکومه تا تورکیی دپسا ژ خوه رابینن ...)) (GÜNEŞ & ŞAHIN, 2021:43).

په وش و خه بات و دلسوزییا گه لی کورد به رامبه ر دوژمنی پیخه مه ت پارستنا ټاخا کوردستان ی پوله کی مزن هه بوویه دئاڤراندانا نه فی سترانیدا، که واته نه ته وایه تی و به رگری ژ مژارین سهره کی د نه فی سترانی دهیته هژمارتن و نه مبه سته ټیکه لی پیښونتی بووینه، که واته د نه فی سرانیدا ژیلی نیشاندان و به رجه سته کرنا خه باتا نه ته ویا کوردان ل سهر زاری ټاسیایی پیښونتا فهرزنده به گی و هه فالین نه وی هاتییه کرن.

سترانا که کی غه یاسه دین ژی ب هه مان شیوه ژ لابه کیښه په سنا شیخ سعیدی پیران دکه و ژ لابه کیښه دپه نه خوه شی و نه هه مته تیین نه وی به رجه سته دکه و ب پیښونتا شیخ سعیدی ژی رادبیت.

((هایلا ها لی وهی لی وهی لی ...

له برا شه وفا که لا خنوسی لی نه خستا

ل بنگولی ژ خوه را چیا ب چیا لو هوی ټوی

برا نه دا بمباره کا قوله ساری دهری مالا نه هه ندی

مزگه فت و جامیان لی هی

ب دهستی که کی غیاسه دین دگرتن که لامچه دکرن

دانه پیښیا جوتی جه ندرمی سونگولیا لو لو

به ری وی دانه نه قهری هورگوژ ناڤا هزار و پیسنه د میړی د گرتییا ...)) (GÜNEŞ & ŞAHIN, 2021: 58).

که ل و سروشت و شکه فت و چیا یین ټاسی یین کوردستان ی پوله ک مزن هه بووینه د پاراستنا گیانی پیښمه رگه و شوره شگری و خوه شمیرین خه باتا نه ته ویا مله تی کورد و ټاخا کوردستانیدا. د نه فی پیښونتی ژیدا نه خوه شی و دهره سهرییا که کی غه یاسه دین و سهرکردین شوره شیا شیخ سعیدی پیران دکه.

8- نه‌نجام:

- 12- رشو، لعلی محمد علی. پیښوون ژ بو که‌سی گه‌نج. چاپ‌پنځه‌فتن 2022/7/30.
- 13- پوډینکو، مارگریټ (1978). شینی کورده به‌زیدی په‌کانی پشت قه‌فقاژ. و. شوکراییه په‌سول. به‌غدا: گوڤاری کوری زانباری کورد. به‌رگی شه‌شم.
- 14- سرووش، عه‌بدولکه‌ریم (2020). نه‌وایین موترب و چه‌نگین کوردان. سندرچ: مادیار.
- 15- عبدالرحیم، محمد عبدالکیف عبدالله (2013). دیوژکا نه‌ده‌با بیانی. به‌رگی نیکی. دهوک: وه‌زاره‌تا ره‌وشه‌نبری و لاوان.
- 16- فه‌ره‌نگی ئانه‌هیتا. فه‌ره‌نگی زمانی په‌کگرتوی کوردی هاوچه‌رخ (ferheng.info). Online. میژوییا وه‌رگرتنی (2022/1/11).
- 17- نوره‌دین، یوار (2004). ده‌نگی مینیه له‌گورانی فولکلوری کوردیدا. سلیمانی: ئینستیوتی که‌له‌پوری کورد.
- 18- هادی، په‌روین ره‌ئوف (2016). پیښوون د هوزانا کوردیدا (کرمانجیا سه‌ری وه‌ک نموونه). گوڤارا زانکویا دهوک، 19(1): 164-180.
- 19- هالټیرگ، پیتهر و دانهرانی تر (2010). تیوری نه‌ده‌ب و شتیوازناسی. و. نه‌نور قادر محمد. سلیمانی: مه‌ل‌به‌ندی کوردوؤلوجی.
- 20- هه‌ژار (1369). هه‌نبانه‌ بۆرینه - فه‌ره‌نگی کوردی- فارسی. یک جلدی. تهران: سروش.
- 21- ئیبراهیم، گه‌هین نزار (2013). مه‌سعود کتانی و ناهه‌نژکا هوزانین وی. ناما ماسته‌ری. پشکا زمانی کوردی. فاکولتیا زانستین مروڤایه تی. زانکویا دهوک.

ژیدهر ب زمانی عه‌ره‌بی:

- 1- ایمان، سالمی و علاجه، خلیفی (2012). عرض‌الریاء عند الخنساء: قصیده "قذی بعینک" انموذجاً. مذکره لنیل شهادة اللیسانس فی اللغة و الادب العربی. کلیة الاداب و للغات. جامعة اکلې محند او الحاج.
- 2- ضیف، شوقی (بدون سنة). الریاء. الطبعة الرابعة. قاهرة: دار المعارف.
- 3- عموری، نعیم (2014). رثاء الزوجة فی الشعر العربی و الفارسی جریر بن عطیة و خاقانی شروانی نمونجا، علی ضوء المدرسة الامریکیة. مجلة اللغة العربیة و ادابها علمیة المحكمة. العدد 1: 67-85.
- 4- هلال، عبدالناصر (2005). تراصیdia الموت فی فن الشعر العربی المعاصر. القاهرة: المركز الحضارة العربیة.
- 5- عبدالخالق، احمد محمد (1998). قلق الموت. الكويت: سلسلة كتب ثقافیة شهریة یصدرها المجلس الوطنی للثقافة و الفنون و الاداب.
- 6- عبدالرزاق، عماد (2022). جدلیة الموت و الخلود فی فلسفة إرنست هونکچ. مجلة عمان. Online. اخذها من <https://www.omandaily.om>، تاریخ الاستراد 2022/2/15.
- 7- کاتب، نوال (2015/2014). رثاء الابناء فی الشعر العربی القدیوم "ابن الرومی" و "ابن عبد ربیة" انموذجاً. مذکره الماستر، قسم اللغة و الأدب العربی. کلیة الاداب و اللغات. جامعة العربی بن مهیدی- ام البواقی.

ژیدهر ب زمانی فارسی:

- 1- اسلامی، علی (1386). نقد و تحلیل مرثیه در ادوار شعر فارسی. مجلة دیدار /شنا، شماره 88. Online. اخذها من: <https://hawzah.net/fa/Magazine/View>، تاریخ (2022/2/28).
- 2- افسری کرمانی، عبدالرضا (1371). نظرشی به‌ مرثیه‌ سرایی در ایران. تهران: انتشارات اطلاعات.
- 3- ملک‌شاه، احمد غنی و محسنی، مرتضی و خسروی، سوظل (1394). جستاری در مرثیه‌های خاقانی شروانی. فلنامه‌ ذوهش‌های ادبی و بلاغی. سال سوم. شماره 10. 76-90.

- 1- ته‌نانه‌ت ساده‌ترین جوړی پیښوونتن سترانکی یین کرمانجیا سه‌ری، نه‌وین ل سه‌ر چه‌نازه و گوږان و بیره‌ینانه‌قه‌یا مریان ده‌ینه‌ گوتن جوړا و جوړن، نه‌م نه‌شین نه‌وان به‌دینه‌ پال جوړه‌کی دیارکریی سترانقیه.
- 2- دسترانا دیلانکییا کرمانجیا سه‌ریدا هنده‌ک پیښوون هه‌نه، کیشدار و سه‌وادارن.
- 3- مه‌یدانا بی هه‌فرکا پیښوونتن سترانین دیوانکی یین کرمانجیا سه‌ریه‌.
- 4- پیښوون ب جوړه‌کی دیارکریی سترانا فولکلورییا کرمانجیا سه‌ریه‌ ناهیته‌ گریدان.
- 5- هنده‌ک ژ سترانین پیښوونتن د کیشدار و سه‌وادارن، لی پړانیا نه‌وان نه‌کیشدارن و سه‌روایه‌کا ریڅخستی ب خوه‌قه‌ ناگرن.
- 6- نه‌م نه‌شین بیژین پیښوون مه‌به‌سته‌کا سنوورداره د سترانا فولکلورییا کرمانجیا سه‌ریدا، به‌لکو مه‌به‌سته‌کا زاله و تیکه‌لی گه‌له‌ک مه‌به‌ستین دیین سترانی دبیت.

9- لیستا ژیدهر:

ژیدهر ب زمانی کوردی:

- 1- به‌کر، محهمه‌د (2004). کیش و ریتمی شیعری فولکلوری کوردی. هه‌ولیز: ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌بی ئاراس.
- 2- به‌کر، محهمه‌د (2014). کیش و ریتمی شیعری فولکلوری کوردی. هه‌ولیز: ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌بی ئاراس.
- 3- ته‌قی، جه‌لال (1986). لاوانه‌وه‌ی کوردی و ده‌وری " پوډینکو" له‌ تومارکردنیدا. گوڤاری کاروان. نه‌مینداریتی ی گشتی ی ره‌وشه‌نبری ی و لاوان به‌ زمانی کوردی و عه‌ره‌بی ده‌ری ده‌کا.
- 4- حسین، سالار عوسمان (2014). مه‌رگ له‌ تیان فه‌لسه‌فه و نه‌ده‌با (مه‌حوی) به‌ نموونه. تیژا دکتورایی. پشکا زمانی کوردی. فاکولتیا زانستین مروڤایه تی- سکولا ئادابی. زانکویا دهوک.
- 5- خه‌زنه‌دار، مرف (2010). میژویی نه‌ده‌بی کوردی. به‌رگی په‌که‌م. چاپی دوهم. هه‌ولیز: ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس.
- 6- خلیل، کامران ابراهیم (2021). خواندنه‌ک بو دیمه‌ن و وینه‌ و ده‌ریپنن سترانا (سه‌عیدی نه‌حمه‌د) ئاغایی عه‌شیره‌تا ره‌مان. گوڤارا روڤکه‌ه. ژماره 13. لاپه‌ر 29-36.
- 7- ده‌شتی، عوسمان و بداغی، علی (2014). له‌ماته‌مینیه‌ میمند/ چه‌ند ده‌قه‌یکه‌ شین و لاواندنه‌وه‌ه. هه‌ولیز: بلاوکراره‌ی نه‌کادیمیای کوردی.
- 8- دوسکی، محمد امین (2013). قاموس سپرینیز (کوردی- عربی). الجبعه‌ الپانیه، دهوک: مؤسسه‌ سپرینیز للجباعه‌ و النشر.
- 9- په‌سول، شوکرایی (1989). نه‌ده‌بی کوردی و هونه‌ره‌کانی نه‌ده‌ب. هه‌ولیز: (بی‌ده‌زگه‌هی چاپی).
- 10- په‌سول، شوکرایی (1997). پئ و ره‌سمی شین و لاوانه‌وه‌ی کوردی. هه‌ولیز: (بی‌ده‌زگه‌هی چاپی).
- 11- ره‌فقی، ئاشنا جه‌لال (2014). لاواندنه‌وه‌ له‌ شیعری کرمانجی خوارویدا. هه‌ولیز: بلاوکراره‌ی نه‌کادیمیای کوردی.

lînkê:<https://www.youtube.com/watch?v=g49alVNPOMM>, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 21/7/2022).

3- Erkmen, Ayhan(2022). Pelfilm, *Memê û Eysê*. Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê:<https://www.youtube.com/watch?v=ixGiJAtK53c>, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 21/7/ 2022).

4- Erkmen, Ayhan. Pelfilm. *WESYETA FERZENDE BEGÊ*. Online. Ji lînkê:<https://www.youtube.com/watch?v=4wq0lnYHZdg>, Mêjuya wergirtnê (23/ 7/ 2022).

5- Gotinenstranan(?). Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê:<https://www.gotinenstranan.com/stran/geleri-hoy-hoy-memo.html>, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 23/ 7/ 2022).

6- Gotinenstranan(?). Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê:<https://www.gotinenstranan.com/stran/hevdeng-sekir-axa.htm>, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 23/ 7/ 2022).

7-Gotinenstranan(?). Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê:<https://www.gotinenstranan.com/stran/seid-axayeciziri-ehmede-mala-musa.html>, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 23/ 7/ 2022).

8-HUSEYÎNÊ FARE. *SEÎDÊ EHMED*. Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê:<http://www.stranenkurdi.com/huseyne-fare-seide-ehmed/>, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 23/ 7/ 2022).

9-M. SEYDÎ(2020). *ÇÎROKA GÊNC XELÎL Û HEVSÊ XANIM*. Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê:<https://www.youtube.com/watch?v=6v4kvIfU1o0>, Mêjuya wergirtne (Li rêkeftî 23/ 7/ 2022).

10- Taveheyv(2022). Xeleka 42. Waar Media.

ژێدەر ب زمانی ئینگلیزی:

1-Barouch, L. (2010). Lamenting language itself: Gershom Scholem on the silent language of lamentation. *New German Critique*, 37(3), 1-26.

2-Corr, C. A. (2004). Bereavement, grief, and mourning in death-related literature for children. *Omega-Journal of Death and Dying*, 48(4), 337-363.

3-Smith, N. D. (2016). Socrates on the human condition. *Ancient Philosophy*, 36(1), 81-95.

ژێدەرین لاتینی:

1-ÇİFÇİ, Tekin(2012). *DI KILAMÊN EVÎNÎ YÊN DENG BÊJAN DE TEMAYA JINÊ*. Teza Lîsansa Bilind, ZanîngehaMardîn Arukluyê.

2-GÜNEŞ, ÖMER & ŞAHİN, İBRAHİM (2021). ANTILOGIYA DENG BÊ JAN 2. DENG BÊJ ŞAKIRO. çapa Sêyem. Istanbul: Nubhar.

3-KAPLAN, Yaşar (2015). KANYA STRANAN-Narîn,Serê Zava,Sesbend û Dîlok. İstanbul: Nûbihar.

4-Temel, Mihemed Saîd (2016). ÊŞÎRA RESKOTAN-Warê Dengbêjan. İstanbul: Nûbihar.

5-Yılmaz, Ş. (2021). Zêmarên kurdî yên Kafkasya û herêma Mêrdînê: ji hêla teşe, naverok û zimanî ve. *Folklor û Ziman*. 2(2), 185-211.

ژێدەرین ئینتەرنێتی:

1- Boyaxçi, Seyitxanê. *Emê Gozê*. Online. Hatiye wergirtin Ji lînkê:https://www.youtube.com/watch?v=NG8_v7aiyOw, Mêjuya wergirtnê (Li rêkeftî 30/ 7/ 2022).

2- Erkmen, ayhan (2021). Pelfilm, *ŞEKIR AXAYÊN GRAWÎ*. Online. Hatiye wergirtin Ji

مكان فن الرثاء بين الانواع و الاغراض الشعرية في الشعر الفلكلوري الكردي (الكرمانجية الشمالية) نموذجاً

الملخص:

الموت هو مصير كل انسان حي ، لذلك يعتبر البنية الرئيسية لوجود فن الرثاء، نستنتج من هذا، بأن الموت موجود منذ بداية الحياة البشرية، و فن الرثاء قد أنبثق منها و مادام هنالك حياة و موت فإن الرثاء سيظل موجوداً. لذا يعتبر الرثاء وسيلة فعالة بيد الانسان لتخفيف آلامه " نتيجة احزانه المتنوعة، كما يعتبر احد أهم المواضيع المهمة في الشعر الفلكلوري الكردي. وفي هذه الدراسة قد بنيت على اساس هذه الفرضية اللتي تقول بأن الرثاء غرض شعري مسيطر على الشعر الفلكلوري الكردي و لا نستطيع تحوير هذه الفرضية الى اي نوع او غرض اخر في الشعر الفلكلوري. ففي هذه الدراسة حاولنا ان نعرف هل يوجد لفن الرثاء مكان قطعي و محدد في الشعر الفلكلوري الكردي (الكرمانجية الشمالية) أم لا؟ و الى اي حد قد التزم شعر الرثاء الفلكلوري بالقافية الشعرية؟ ففي دراستنا هذا (مكان فن الرثاء بين الانواع و الاغراض الشعرية في الشعر الفلكلوري الكردي، (الكرمانجية الشمالية) نموذجاً)، نحاول بيان مكانة فن الرثاء بين الانواع و الاغراض الشعرية في الشعر الفلكلوري الكردي، بعد ذلك تطرقنا الى موضوع مكانة فن الرثاء بين الانواع و الاغراض الشعرية في الشعر الفلكلوري الكردي. قمنا بتطبيق المنهج الوصفي التحليلي في هذه الدراسة.

الكلمات الدالة: الموت، الرثاء ، الشعر الفلكلوري، غناء المجالس، غناء الدبكات.

The place of lament art between genres and poetic purposes in Kurdish folklore poetry (Northern Kurmanji) as a model.

Abstract:

Death is the fate of every living person, so it is considered the main structure of the existence of the art of lamentation. We conclude from this that death has existed since the beginning of human life, and the art of lamentation has emerged from it, and as long as there is life and death, lamentation will continue to exist. Therefore, lamentation is considered an effective way for a person to relieve his pain. As a result of his various sorrows, it is also considered one of the most important topics in Kurdish folklore poetry. The present study, is built on the basis of the hypothesis, which says that lamentation is a poetic purpose that dominates Kurdish folklore poetry, and we cannot change this hypothesis to any other type or purpose in folkloric poetry. Moreover, In this study, we tried to find out whether lament art has a definitive and specific place in Kurdish folklore poetry (Northern Kurmanji) or not? And to what extent has the poetry of folkloric lament adhered to poetic rhyme?

In our study (the place of lamentation between genres and poetic purposes in Kurdish folklore poetry, (Northern Kurmanji) as an example), we try to show the place of lamentation between genres and poetic purposes in Kurdish folklore poetry (Northern Kurmanji). At the beginning of our research , the subject of the relationship of death with literature and the beginnings of lamentation within Kurdish folklore poetry has been discussed , then we touched upon the subject of the place of lamentation art among genres and poetic purposes in Kurdish folklore poetry. We applied the descriptive analytical method in this study.

Keywords: death, lamentation, folkloric poetry, Gathering songs, dabket songs.

□

□